

Bugarszki Zsolt, Eszik Orsolya, Szentkatolnay Miklós, Sziklai István

A nagy létszámú intézmények kitagolása és az önálló életvitel támogatása Magyarországon

2010-2011

Tartalom

Háttér	3
1. A kitagolási program legfontosabb fejleményei a 2010-es kormányváltás után.....	4
2. A kitagolás lehetőségének megítélése kulcsszakértők körében.....	13
Előzmény	13
Módszer.....	13
Az interjúalanyok szakmai múltja	14
A kitagolással kapcsolatos vélemények	18
A kitagolás akadályai.....	21
3. Két esettanulmány	25
Derekegyház	26
Síkvölgy (MERI)	32
Kerti lakóotthonok	33
Vértesszőlősi (külső) lakóotthon:.....	35
Albérlet.....	36
Hivatkozások jegyzéke	40

Háttér

Az ELTE Társadalomtudományi Kar a Soteria Alapítvánnyal együttműködésben 2010-ben két tanulmányt¹ tett közzé a fogyatékossgal élő emberek társadalmi integrációját előmozdító, EU strukturális alapokból finanszírozott programokról, illetve azok háttéréről.

2011-ben újabb összefoglaló tanulmánnyal jelentkezünk, melyben ez alkalommal kifejezetten a nagy létszámú bentlakásos tömegintézmények kitagolásával kapcsolatos magyarországi fejleményeket vesszük górcső alá.

Jelenlegi tanulmányunk három résztanulmányból áll össze. Az első részben Bugarszki Zsolt tollából az eltelt 1 év kitagolással kapcsolatos szakmapolitikai fejleményeit ismerhetjük meg. A második résztanulmány Sziklai István és Szentkatolnay Miklós munkája, akik az általuk elkészített felmérés tapasztalatait foglalják össze. A felmérés során 10, a kitagolásban potenciálisan érintett nagy létszámú intézmény vezetőjét vagy fenntartóik vezető beosztású munkatársait kérdeztük meg a kitagolással kapcsolatos gondolataikról. Tanulmányunk harmadik részében Eszik Orsolya két olyan intézmény példáján keresztül mutatja be a kitagolás hazai létjogosultságát, melyek jelentős lépéseket tettek rehabilitációs programok kidolgozására, eredményesen segítették hozzá lakóik egy részét az intézmény elhagyására és az önálló életvitel feltételeinek megteremtésére.

Ahogy tavaly publikált tanulmányaink esetében, úgy most is, írásunk célja egyrészt a hazai fogyatékosügy egyik legfontosabb témájának, a kitagolás kérdésének dokumentálása. Másrészt a kitagolás elkötelezett támogatóiként érveinkkel, gondolatainkkal pozitív irányba kívánjuk befolyásolni a reményeink szerint elinduló intézményi reformokat.

---

¹ Bugarszki Zsolt, Eszik Orsolya, Soltész Ágnes, Sziklai István (2010): „Egy lépés előre, kettő hátra” 1-2. - A nagy létszámú intézmények kitagolása és az önálló életvitel támogatása Magyarországon, az Európai Unió strukturális alapjainak felhasználásával, Budapest, Soteria – ELTE TÁTK

1. A kitagolási program legfontosabb fejleményei a 2010-es kormányváltás után

A 2010-es parlamenti választásokat követő kormányváltás ténye jelentősen lassította a kitagolás kérdését. A választási időszakok természeténél fogva az esetlegesen leköszönő kormányzat érdemi intézkedésekbe már nem vág bele, az újonnan felálló vezetés pedig sokáig inkább saját struktúrájának kialakításával van elfoglalva.

Így történt ez 2010-ben Magyarországon is. A kitagolással kapcsolatos korábbi határidők lejártak, a 2009-ben jelentékeny civil és szakmai tiltakozás eredményeképpen visszavont Európai Unió pályázati kiírást a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség visszavonta és új Pályázati Előkészítő Munkacsoport (PEMCS) felállítását rendelte el.²

Habár az új PEMCS tevékenységét sikerrel befejezte, újabb kiírásra gyakorlatilag már nem került sor, sem a leköszönő kormány sem a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség nem tett a választások kapujában további lépéseket a folyamat előmozdítására.

Az új kormányzat elképzeléseiről a választásokat követően gyakorlatilag hónapokon keresztül nem lehetett hallani. Az egyetlen a témában megjelenő információ 2010 nyarán, egy újságcikk alapján volt elérhető, melyben a frissen kinevezett szociálpolitikáért felelős államtitkár-helyettes megjegyezte, hogy nem ért egyet azzal az elképzeléssel miszerint a jövőben 12 fős intézményeket kell létrehozni.

„A Szociális, Család- és Ifjúságügyi Államtitkárság helyettes államtitkára ígéretet tett arra, hogy 2013-ig áthelyezik azon érintetteket, akik erre vállalkoznak és felkészültek. Nyitrai Imre emlékeztetett arra, a szocialista kormánynak már 2007-ben meg kellett volna kezdenie az áthelyezés tervezését, amelynek köszönhetően két éve kiírhatták volna az első pályázatokat, ám „számukra ez a kérdés nem volt fontos”. Nyitrai Imre nem ért egyet azzal a korábbi kikötéssel, hogy 12 fős intézményeket kell létrehozni.

- *A fenntartók és a szolgáltatók véleményét is figyelembe véve arra jutottunk, hogy magas ápolási-gondozási szükséglettel bíró, halmozottan vagy súlyosan fogyatékosok esetében ez a szám alacsony, hisz ellátásuk komoly állami ráfordítást igényel.”³*

Habár a nyilatkozat nem tekinthető hivatalos információnak és nem is volt túlságosan részletes, mégis szembeötlő, hogy az elképzelés láthatóan nem tekinti alapnak a 2009-ben hosszas egyeztetés után kötött kompromisszumos megállapodást mely a kérdésben

---

²Tiltakozástól a megállapodásig és tovább... <http://tasz.hu/betegjog/tiltakozastol-megallapodasig-es-tovabb-az-nfu-esete-totalis-intezmenyekkel-3-resz> (utolsó letöltés dátuma: 2012. január 30.)

³ Fogyatékos emberek „börtönélete”. Weborvos http://www.weborvos.hu/lapszemle/fogyatekos_emberek_bortonelete/161033/ (utolsó letöltés dátuma: 2012. január 30.)

megszólaló civil szervezetek és szakmai csoportosulások, a szakminisztérium, valamint a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ) között jött létre.

A témában érzékelhető késlekedés egyik látványos megnyilvánulása az volt, amikor 2010 augusztusában a Magyar Civil Caucus a kormányjelentés elkészülte előtt publikálta árnyékjelentését⁴, s nagy nyilvánosság előtt saját rendezvény keretében ismertette azt. Jelentési kötelezettsége itt elsősorban a kormánynak volt, melynek az ENSZ Fogyatékosügyi Egyezmény ratifikálását követő két év után az elvégzett feladatokról és az elért eredményekről kellett beszámolnia.

Ez a jelentés⁵ azonban egészen 2010 októberéig nem készült el, azt paradox módon megelőzte a civil szervezetek árnyékjelentése. A két jelentés viszonyáról a Hilscher Egyesület Önálló Életvitel munkacsoportja készített összehasonlító elemzést⁶, melyből kiderül, hogy míg a civil szervezetek egy kiemelkedően magas színvonalú, alapos helyzetjelentést tettek le az asztalra, s széles körben publikálták is azt, addig a kormány, hivatalos jelentésként a szféra hazai jogszabályait leginkább taxatív módon felsoroló statikus beszámolót készített érdemi szakmai és társadalmi vita nélkül.

A kormányjelentés sokáig nagyon nehezen volt hozzáférhető. Ehhez képest a civil jelentés magyar és angol változata is letölthető számos szervezet honlapjáról. A kormányjelentés alapvetően a hazai jogszabályokat és az azok mentén létrejött szolgáltatásokat veszi lajstromba. Az egyezmény 19. cikkével kapcsolatban, mely az önálló életvitel és a közösségbe való befogadás alapelveit tárgyalja, a kormányjelentés felsorolja az elérhető szolgáltatások körét, azonban sem ebben a fejezetben, sem a teljes dokumentumban nem találunk említést a kitagolásról, mint előttünk álló szakmapolitikai feladatról. A ratifikálást követően eltelt két év eseményeit összefoglaló hivatalos kormányzati beszámolóból tehát érdemi tájékoztatást nem kaphattunk a nagy létszámú intézmények kiváltásáról, az azzal kapcsolatos politikai szándékokról.

Az első átfogó és immár hivatalosnak is tekinthető kormányzati tájékoztató egy erősen szűrt szakmai közegben zajló nemzetközi találkozón hangzott el a budapesti Astoria szállóban 2010 decemberében. A találkozó az Európai Unió tisztségviselőinek és felkért szakértőinek

---

⁴ Fogyatékos személyek jogai vagy fogyatékos jogok. Magyar Civil Caucus http://sinosz.hu/sites/default/files/CRPD_alternative_report_hu_2010.pdf (utolsó letöltés dátuma: 2012. január 30.)

⁵ Nemzeti Jelentés a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény 35. cikkének 1. pontja alapján. Magyarország. Nemzeti Erőforrás Minisztérium 2010. október 15.

⁶ A Magyar Civil Caucus árnyékjelentés és a Nemzeti Jelentés összehasonlító elemzése. Hilscher Egyesület 2011.

kezdeményezésére jött létre, melyre a kormány egy a kitagolásról szóló láthatóan szerkesztésében sem végleges angol nyelvű dokumentummal jelent meg.⁷

Ebből a dokumentumból már egyértelműen kiderült, hogy a kitagolás az új kormányzat számára a korábbi szakmapolitikai megállapodásokkal ellentétben egy szűkebb kört érintve, módosult tartalommal kerül lebonyolításra. A tervezetből kimaradtak a pszicho-szociális fogyatékossgal élő emberek intézményei és az elképzelések szerint a kitagolás eredményeképpen újabb, akár 50 fős intézmények is létrejöhetnek. Kiderült továbbá az is, hogy ismét új Pályázati Előkészítő Munkacsoport összehívása mellett született döntés, melynek civil delegáltjait a kormányzat jelölte ki. Praktikusan az történt tehát, hogy a 2009-es megállapodás eredményeképpen felállt Pályázati Előkészítő Munkacsoport által készített pályázati tervezet feledésbe merült, új testület állt fel, melyben a korábban civil szervezetek által delegált tag már nem kapott helyett, az új kormányzat valódi civil felhatalmazás nélkül maga jelölte ki a testület civil delegáltját.

A kormányzati elképzelésekkel kapcsolatban a rendezvényen megjelent nemzetközi szakértők egyrésztől kifejezték örömeiket, hogy a magyar kormány továbbra is elkötelezett a kitagolás végrehajtása mellett, azonban több területen is óvatos ám egyértelmű kritikákat fogalmaztak meg. Jan Pfeiffer az EU Bizottság munkáját segítő kitagolással kapcsolatos munkacsoport képviselőjében kifejezetten a magyar viszonyokra vonatkoztatva előadásában a következő javaslatokat fogalmazta meg:

- A kitagolási stratégiának az összes nagy létszámú intézményben elhelyezett célcsoportra vonatkoznia kell, beleértve a gyermekeket és a mentális problémával élő embereket.
- A közölt alapelvek és célkitűzések kerüljenek összhangba az ENSZ Egyezmény 19. cikkével.
- Olyan lakhatási szolgáltatások létrehozását javasolja, melyek az önálló életvitelt, a maximális beilleszkedést teszik lehetővé.
- Azok számára is kis létszámú bentlakásos formákat érdemes kialakítani, akik intenzív, 24 órás ellátást igényelnek, és nem javasolja 50 fős intézmények létrehozását, meghagyását.
- A kitagolással szoros összefüggésben a jelenleg működő gondnoksági rendszer átalakítására van szükség úgy, hogy az érintettek lehetőséget kapjanak az életükkel kapcsolatos saját döntéseik meghozatalára.

---

⁷ A találkozóra körbeküldött dokumentum máig nem érhető el nyilvánosan, annak angol verzióját kutatócsoportunk a résztvevő nemzetközi szakértők egyikétől kapta meg.

- A nagy létszámú intézményeket felváltó közösségi alapú szolgáltatások, lakóotthonok, támogatott lakhatási formák jogi és finansziális feltételeit biztosítani kell.
- A minisztérium irányításával koordináló testület felállítására van szükség.
- Megyei szinten a lebonyolításért felelős munkacsoportokat érdemes alakítani.
- Központi és helyi szinteken is érdemes szakértői segítséget igénybe venni a kitagolás lebonyolításához.
- Az igények és szükségletek felmérésére, valamint a kitagolás eredményeinek nyomon követésére komplex regionális stratégiákat kell kialakítani⁸.

A fent megfogalmazott javaslatok közül számos szerepel a tervezetben, többségük azonban olyan, amelyek létező hiányosságokra vagy fenyegető veszélyekre hívják fel a figyelmet.

Az önálló életvitelt előmozdító szolgáltatások között már több mint 10 éve megtalálhatjuk a lakóotthoni formákat, illetve léteznek olyan közösségi-alapú szolgáltatások, melyek az érintettek saját otthonában segítik a hétköznapi életben való boldogulást. Egyértelműen progresszív fejleménynek tekinthető, hogy a kitagolással kapcsolatos tervek részeként új, korábban hivatalosan nem létezett szociális szolgáltatás, a támogatott lakhatás kerül bevezetésre. Ennek keretén belül akár egyszemélyes háztartások is létrehozhatók önkormányzati, állami támogatással a közösség keretein belül.

Ehhez képest egyértelmű kritikát fogalmaz meg az a megjegyzés, ami az intenzív gondozási igénnyel bíró emberek esetében sem tartja indokoltnak és elfogadhatónak az 50 fős intézmények szükségességét. A nemzetközi szakirodalomban ez az érv éppen fordított összefüggéssel jelenik meg általában, minél nagyobb a gondozási szükséglet annál inkább egyénre szabott megoldásokra van szükség.⁹ Márpedig a nagy létszámviszonyok egyik jellemző hátránya, hogy éppen ezekre az individuális igényekre képtelenek az intézmények reagálni. Ehhez képest, mint azt jelenlegi tanulmányunk későbbi fejezeteiben is látni fogjuk, makacsul tartja magát az a közhiedelem, miszerint a nagyobb gondozási szükségletekre a nagy létszámú intézményi viszonyok jelentik az adekvát megoldást.

A nemzetközi munkacsoport javaslatait később írásban is megerősítették s egyben felajánlották segítségüket a magyar kormány számára egy olyan koncepció összeállításához, mely összhangban van az ENSZ fogyatékosügyi egyezményével és a vonatkozó Európai Unió ajánlásokkal.

⁸ Jan Pfeiffer 2010 decemberében Budapesten elhangzott előadásából

⁹ Schwarte, Norbert – Oberste- Ufer, Ralf (1999): LEWO. Életminőség a felnőtt korú értelmi fogyatékosok lakóformáiban. Segédeszköz a minőségfejlesztéshez. Budapest, BGGYTF.

A későbbiek során a kormány által decemberben ismertetett kitagolással kapcsolatos elképzelések egy 30 évre szóló kitagolási stratégia formájában köszöntek vissza.

Szintén 2010 végén a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség véleményezésre bocsátotta a kitagolási program finansziális alapjait megteremtő 2011-13-as EU pályázati programokkal kapcsolatos akcióterveket, melyeken belül a kitagolás szempontjából kiemelt fontosságúak a TIOP 3.4.1. és TIOP 3.4.2-es programok. A korábban is megnyilvánuló civil és szakmai szervezetek nyílt levél formájában¹⁰ szóltak hozzá az elképzelésekhez és egyúttal egyeztetést kértek a Nemzeti Erőforrás Minisztérium valamint a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség vezetőitől.

A láthatóan növekvő szakmai feszültséget a szakállamtitkárság úgy próbálta megoldani, hogy egyeztetést hívott össze a korábbi nyílt levelet megfogalmazó civil és szakmai szervezetek részvételével 2011. Január 7-re. Az egyeztetésről szóló tájékoztató azonban mindössze 12 órával az esemény megrendezése előtt ment ki az érintett szervezetekhez, akik ilyenformán sem egyéb elfoglaltságaikat nem tudták átrendezni, sem közös álláspont kialakítására nem volt lehetőségük. A meghívott szervezetek többsége nem ment el az összehívott találkozóra, az egyeztetésnek ezt a formáját újabb nyílt levélben határozottan visszautasította.¹¹

A helyettes államtitkár és a Társaság a Szabadságjogokért munkatársai között éles hangvétellű levélváltás történt. A NEFMI szociálpolitikai ügyekkel foglalkozó államtitkársága leveléből újabb betekintést nyerhettünk a minisztérium kitagolással kapcsolatos elképzeléseibe:

„Az új szociális kormányzat 2010 nyarán áttekintette a helyzetet, majd úgy döntött, hogy nem engedi újabb, nagy létszámú otthon építését, a jövőben e területen az ún. ápoló-gondozó otthonok maximális létszámát 50 főben állapítja meg, s új építésű ingatlanként a maximálisan 12 fős, lakóotthonokban szabja meg. Egyúttal elfogadta a TASZ-féle felvetések megállapításait is, hogy akiket lehet, azokat otthonaikban kell ellátáshoz juttatni, s a fogyatékos személyek lakhatását külön eszközökkel is támogatni kell.”¹²

Megerősítésre kerül tehát, hogy a minisztérium még januárban is ragaszkodott az 50 fős intézményekhez annak ellenére, hogy ezzel kapcsolatban az EU tisztviselőivel és szakértőivel folytatott egyeztetések során egyértelműen kritikus visszajelzéseket kaptak.

---

¹⁰ Egyértelmű célok a 13 milliárd forint felhasználásához! Az NFÜ és tömegotthonok kitagolása (5. rész) <http://tasz.hu/betegjog/egyertelmu-celokat-13-milliard-forint-felhasznalasahoz-az-nfu-es-tomegotthonok-kitagolasa-5> (utolsó letöltés dátuma: 2012. január 30.)

¹¹ A NEFMI semmibe veszi a társadalmi egyeztetés írott szabályait <http://tasz.hu/betegjog/nefmi-semmibe-veszi-tarsadalmi-egyeztetes-irott-es-iratlan-szabalyait> (utolsó letöltés dátuma: 2012. január 30.)

¹² A Nemzeti Erőforrás Minisztérium helyettes államtitkárának levele Dénes Balázs TASZ elnökhöz http://tasz.hu/files/tasz/imce/2011/nyitrai_imre_levele_11.02.25.pdf (utolsó letöltés időpontja 2012. január 30.)

A kitagolással kapcsolatos elképzelésekről a szélesebb nyilvánosság 2010. március elején értesülhetett, amikor a kormány egy rövid közlemény formájában adott tájékoztatást a tervekről. Ebből a következő derült ki a jövőben várható bentlakásos programokkal kapcsolatban:

„Mint Nyitrai Imre helyettes államtitkár elmondta, a lakhatási szolgáltatás három szintre bontható. Az első szint a társadalmi- lakókörnyezetbe integráltan elhelyezkedő 3-6 fő részére lakhatást nyújtó önálló lakás, melyet alacsony gondozási szükséglettel és felügyelettel rendelkezők vehetnének igénybe, a második szint a 6-12 fő részére lakhatást biztosító ház, a harmadik szint pedig az intenzív gondozást nyújtó lakócentrum. A lakócentrum a magas és speciális gondozási szükséglet és felügyelet igénye mellett integrált lakókörnyezetben elhelyezkedő, maximum 50 fő ellátására alkalmas lakóépület – fejtette ki a helyettes államtitkár. Hangsúlyozta: a kormány által kidolgozott programot megfeleltették az ENSZ és az EU elvárásainak is.”¹³

Érdeemes észrevenni, hogy a közvéleménynek szánt kommunikációjában a kormány arról tájékoztatja a lakosságot, hogy a kitagolással kapcsolatos tervei megfelelnek az ENSZ és az EU elvárásainak. Arról a közleményben nem esik említés, hogy éppen a kiemelt részletkérdésekkel kapcsolatban számos bírálat és azok átgondolására vonatkozó javaslat érkezett az idelátogató szakemberektől.

A teljes kitagolási stratégia, illetve annak tervezete 2010 márciusában került nyilvánosságra, melyet 2010. április 01-ig lehetett véleményezni. A véleményeket egy megadott e-mail címre kellett elküldeni és a korábbi egyeztetések anomáliáinak ellentmondóan azokra egyenként kimerítő válasz érkezett a szakminisztériumból. Az összegyűlt több mint 30 hozzászólásból több részletes tanulmány formájában került beküldésre. Ezekről összefoglaló elemzés készült és a szakminisztérium képviselői egész napos rendezvény formájában ismertették álláspontjukat a beérkezett javaslatokat illetően. A mindenki számára nyitott eseményen hosszú eszmecsere alakult ki.

Sajátos ellentmondás tehát, hogy miközben az új kormányzat módszeresen rúgta fel a kialakult egyeztetések mechanizmusát ez a konkrét megoldás olyan részletességgel és alaposággal került lebonyolításra, amire 20 éve nem volt példa az országban.

Szépséghibája azonban az egyeztetésnek, hogy azon éppen az a helyettes államtitkár nem jelent meg, aki korábbi nyilatkozatával egyértelművé tette, hogy az 50 fős intézmények (a minisztériumi szóhasználatban lakócentrumok) létrehozásának lehetősége rögzített pontja a koncepciónak, mellyel kapcsolatban nincs helye a vitának.

---

¹³ A nagy létszámú intézményeket kell kisebbekre váltani <http://www.fidesz.hu/index.php?Cikk=159670> (utolsó letöltés időpontja 2012. január 30.)

Az egyeztetés ennek szellemében zárult le, s a kitagolási stratégia tervezet végül 2011. július 21-én került elfogadásra, s vált egy kormányhatározat formájában hivatalos kormánydokumentummá.¹⁴

2010 decembere és 2011 júliusa között előrelépés történt tehát abban, hogy világossá váltak az új kormányzat kitagolással kapcsolatos elképzelései. Ismerve más fejlesztési területek fejleményeit, az önmagában eredménynek tekinthető, hogy a kitagolás kérdése nem került le a napirendről, az arra szánt EU források továbbra is e célokra kerülnek felhasználásra. Jelentősen módosultak azonban ismét a kitagolás szakmai tartalmai. A korábban hosszas viták és nem kevés konfliktus által kialakított konszenzus a kormányváltással egy csapásra semmissé vált, s hosszú hónapok késlekedései után vált csak világossá, hogy az új elképzelések ismét a nagy létszámú intézmények létrehozásának lehetősége felé terelik az ellátórendszert.

Az elfogadott kormányhatározat ismeretében elmondható, hogy habár a kitagolási stratégiával kapcsolatos vita hol konfliktusos, hol konstruktív formában mintegy fél évig zajlott érdemi befolyással valójában nem volt a kormányzat elképzeléseire. A 30 évre szóló kitagolási stratégia legfontosabb elemeiben ugyanazokat az elképzeléseket öntötte most már hivatalos koncepció formájába, melyeket a kormányzat 2010 decemberében első alkalommal megfogalmazott.

Mindez persze nem maradt következmények nélkül. Más területek hasonló fejleményeinek köszönhetően érdekvédelmi és civil szervezetek a fogyatékosokkal élő emberek ellátásának területén is egyre határozottabban fogalmazták meg elégedetlenségüket a kormány egyeztetési politikájával kapcsolatban.

Az ÉFOÉSZ már 2010 szeptemberében felhívta a figyelmet arra, hogy számos olyan esemény és intézkedés történik az országban, melynek kapcsán fontos lenne összehívni az új kormányzat által hosszú hónapokig negligált legitim egyeztetési fórumot, az Országos Fogyatékosügyi Tanácsot.

A kérdés még 2011 tavaszán is aktuális volt, amikor több fogyatékos emberek érdekvédelmével foglalkozó szervezet demonstrációt szervezett egy a soros elnökség apropóján Magyarországon megrendezésre kerülő Európai Uniósi fogyatékosügyi konferencia helyszínére. A rendezvényre a kormánytól eltérő álláspontot képviselő szervezetek és szakemberek gyakorlatilag nem juthattak be.

Ugyanezen konferencia időpontjában a Mental Disability Advocacy Center (MDAC) egy „side event” formájában párhuzamos rendezvényt hirdetett a konferenciának helyet adó szállodával szemközti épületbe.¹⁵

---

¹⁴ 1257/2011. (VII.21.) kormányhatározat

A demonstráló szervezetek nyílt levelet fogalmaztak meg a miniszterelnök részére, amiben sok más intézkedés mellett a következőket kifogásolták:

„Bár az érdekvédelmi szervezetek méltatlan helyzetére utalva kampányolt a FIDESZ-KDNP, a jelenlegi kormányzat nem kommunikál a fogyatékos emberek érdekképviselőivel: egy éve nem működtetik az Országos Fogyatékosügyi Tanácsot, a fogyatékos emberek legmagasabb szintű érdekképviselői testületét, pedig ez a fogyatékos személyek jogairól szóló törvény alapján kötelessége a döntéshozóknak. Az elmúlt egy évben érdekegyeztetés nélkül fogadtak el számos olyan jogszabályt, ami a fogyatékos embereket is drasztikusan érinti.”¹⁶

A stratégia elfogadása után 2011 augusztusában létrejött a kitagolás lebonyolításáért felelős koordinációs testület. Ennek megalakulásakor a kormány ismét sajtótájékoztatót tartott, amin a sajtómegjelenések szerint a következők hangoztak el:

„Az intézményi Férőhely Kiváltást Koordináló Országos Testület munkájába a fogyatékkal élő emberek, az őket képviselő érdekképviselői szervezetek, a szociális háttérintézmények, a szociális és gyógypedagógiai felsőoktatási intézménye valamint a szolgáltatásokat fenntartók vesznek részt.”¹⁷

Pár nappal később az Értelmi Fogyatékosággal Élők és Segítőik Országos Érdekvédelmi Szövetsége (ÉFOÉSZ) ehhez képest a következő közlemény tette közzé:

„Se érintett fogyatékos személy, se fogyatékos személyeket képviselő szervezet nem kapott helyet a most megalakult kitagolási testületben – így összegezhettük a Nyitrai Imre szociálpolitikáért felelős helyettes államtitkár által csütörtökön bejelentetteket.”¹⁸

A fenti példák is jól mutatják, hogy 2011 őszére a kitagolással kapcsolatos kommunikáció gyakorlatilag kettéhasadt. A témában folytatott egyeztetésnek habár biztató pillanatai is

---

¹⁵ NGOs discuss human right sin Hungary <http://mdac.info/node/707> (utolsó letöltés időpontja: 2012. január 30.)

¹⁶ Nyílt levél Orbán Viktor miniszterelnök részére. Fogyatékosággal élő emberek évértékelője http://www.weborvos.hu/egeszsegpolitika/nyilt_level_orban_viktor_miniszterelnok/174644/

¹⁷ Testület alakult az intézményekben lakó fogyatékkal élők emberibb elhelyezéséért http://www.galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=84279%3Atestuelet-alakult-az-intezmenyekben-lako-fogyatekkal-elk-emberibb-elhelyezeseert&catid=76%3Ahazai-vonatkozasu-hirek&Itemid=113 (utolsó letöltés időpontja 2012. január 30.)

¹⁸ Érdekegyeztetés érintettek nélkül – avagy mindent rólunk nélkülünk http://kulcsprogram.blog.hu/2011/08/16/erdekegyeztetes_az_erintettek_nelkul_avagy_mindent_rolunk_nelk_ulk (utolsó letöltés időpontja 2012. január 30.)

voltak a kormányzat felülírva a 2009-ben – elődjével – kötött megállapodásokat saját kitagolási tervekkel állt elő, melyekre érdemi befolyással a szféra szereplői nem lehettek.

Jelen tanulmány lezárásának időpontjában kiírásra került a kitagolásról szóló Európai Unió pályázata, valamint – többek között – a fenti bírálatok hatására a koordináló testület kiegészült további szereplőkkel. E fejleményeket részleteiben feldolgozni folyamatosan zajló monitoring programunk következő jelentésében lesz lehetőségünk.

A kitagolás megvalósítása a küszöbön áll. A kitagolás lebonyolításához kulcsfontosságú, minden érintett szereplőt átfogó konszenzusról illetve kompromisszumról azonban nem beszélhetünk, a szakminisztérium úgy fagyott bele saját kezdetektől rögzített álláspontjába, hogy kommunikációs eszközökkel ehhez képest a széles alapokon nyugvó egyetértés és a nemzetközi elfogadottság látszatát igyekszik kelteni.

Ezek a megoldási módok már kívül esnek a szűk értelemben vett szakmapolitika eszközrendszerén. A döntések meghozatalával kapcsolatos sajátos megoldásnak lehetünk tanúi a fogyatékos emberek ellátásának területén is, mellyel kapcsolatban szakemberként csak visszatérően ismételni tudjuk, hogy a különböző szakmapolitikai szereplők alapvető konszenzusai nélkül nem lehet sikeres a kitagolás folyamata.

2. A kitagolás lehetőségének megítélése kulcsszakértők körében

Előzmény

A nagy létszámú intézmények kitagolását célul tűző EU társfinanszírozású pályázat problémáit elemezve korábbi tanulmányunk egyik következtetése volt az, hogy:

„A nemzetközi tapasztalatokból is ismert – nem meglepő – tény, hogy a nagy létszámú intézmények felszámolásának legfőbb akadályát azok üzemeltetői és fenntartói jelentik. Ezt nem nehéz belátni, sőt, bizonyos szempontból van abban valami abszurd, hogy egy hosszú távú, több évtizede változatlan körülmények között működő, egzisztenciákat kialakított rendszertől várjuk el saját maga felszámolását. Mindezt egyáltalán nem segíti az, hogy a felszámolás önkéntes, pályázati alapokon keresztül történik.

A magyarországi viszonyok között ez tovább bonyolódik azzal, hogy egy egész közigazgatási szint, jelesül a megyei önkormányzatok rendszere, kötődik szorosban a nagyméretű bentlakásos intézményekhez. A meglehetősen kevés jogkörrel bíró megyei önkormányzatok az ilyen mamut intézmények felszámolásával saját legitimitásuk egy fontos szeletét veszítenék el. Míg egy 150-200 fős intézmény illetve azok egész csoportja, indokolhatja egy különálló igazgatási szint fenntartását, 15 családi ház méretű ingatlan a megyében aligha. Nem állítjuk, hogy a megyei önkormányzatok egyetlen feladata ezeknek az intézményeknek a fenntartása, de azt igen, hogy ezek nélkül jelentősen továbbgyengülnének pozícióik.”¹⁹

Jelen kutatásunk részeként többet szerettünk volna tudni – elsősorban az intézményfenntartók aspektusából – a nagy létszámú intézmények kitagolásával kapcsolatban. Azt gondoljuk, hogy a kitagolás magyarországi problémái mögött a szakmai – politikai konszenzus hiánya, a különféle érdekek nyílt színi vállalásának, kibeszélésének, s ezekre való adekvát válaszoknak a hiányai állnak.

Módszer

Annak érdekében, hogy részletesebben megismerjük ezen tényezőket, interjúkat készítettünk tíz, a kitagolás területén tevékenykedő kulcsszereplővel. Az interjúalanyok kiválasztása során törekedtünk arra, hogy elsősorban nagy létszámú intézmények fenntartói kerüljenek a mintánkba. Rajtuk kívül olyan intézményvezetőket is megkérdeztünk, akik sikeres intézménytelenítési folyamatban játszottak/játszanak kulcsszerepet. A megkérdezettjeink jellemzően aktív, véleményformáló, a különféle álláspontokat karakteresen képviselő szakemberekből derültek ki.

Tisztában vagyunk azzal, hogy a mintánk nem reprezentatív. Ugyanakkor kiválóan alkalmasnak tartjuk az interjúkat arra, hogy bemutassa, illusztrálja azon érveket és

---

¹⁹ Bugarszki Zsolt, Eszik Orsolya, Soltész Ágnes, Sziklai István (2010): „Egy lépés előre, kettő hátra” - A nagy létszámú intézmények kitagolása és az önálló életvitel támogatása Magyarországon, az Európai Unió strukturális alapjainak felhasználásával, Budapest, Soteria – ELTE TÁTK

ellenérveket, melyek a kitagolás mellett, illetve ellene fogalmazódnak meg. Talán a hazai közállapotokat jól mutatja, hogy interjúalanyaink többsége nem járult hozzá nevének közléséhez.²⁰ Az egyöntetűség kedvéért úgy döntöttünk, hogy egyik beszélgetőpartnerünk nevét sem közöljük, illetve kerüljük mindazon utalásokat, amelyek alapján egyértelműen beazonosíthatók lennének.

A beszélgetésekre 2011 nyarán került sor.²¹ Kutatásunk módszereként a félig strukturált interjúzást választottuk. Azért esett erre a választásunk, mert a félig strukturált interjú kvalitatív módszerként az egyéni mélyinterjú és a kvantitatívabb strukturált interjú között áll. Az összeállított kérdéssor tartalmaz néhány zárt vagy választható kérdést, valamint emellett több nyitott kérdést is, amely teret enged a válaszadó egyéni gondolatmenetének, véleményalkotásának is. Az interjúkra alanyonként külön-külön került sor, s egyenként mintegy 1 – 1,5 órát vettek igénybe.

A kérdéseink egy része az interjúalany tágabb témánkkal – vagyis a fogyatékossgal élő, illetve mentális problémában érintett emberekkel – kapcsolatos eddigi munkáira, „érintettségére”, feladatira kérdezett rá. Ezután tértünk rá az intézménytelenítéssel kapcsolatos tapasztalataira. Végül, a kérdéseink harmadik blokkja, már általánosabban a kitagolással, annak magyarországi helyzetével foglalkozott.

Az interjúalanyok szakmai múltja

A felvett interjúk (10 db) alapján a – megkérdezett – intézmények vezetői és fenntartói mintegy húsz-harminc éve dolgoznak a szociális területen. Elsősorban a fogyatékos embereket ellátó intézményekben, vagy olyan helyeken, ahol fogyatékossgal élő személyek is éltek. Az intézménytípusok közül kiemelkedik a nagy létszámú, tartós bentlakást nyújtó típus. Csak elvétve akadt olyan megkérdezett szakember, aki tíz évnél kevesebb kapcsolattal rendelkezik a fogyatékos embereket ellátó intézményekkel.

Az intézmények jelenlegi vezetői jellemzően két szakmai utat jártak be napjainkig: vagy kezdettől fogva vezető beosztásban dolgoztak, vagy végigjárták azt a ranglétrát, amely a beosztott munkaköröktől (nevelő, pedagógus) a középvezetői (pl. szakmai vezető) majd intézményvezetői beosztásig vezetett. A fenntartók (mintánkban tipikusan a megyei önkormányzatok hivatalának) képviselői jellemzően a terepen, az intézményekben, közvetlen a célcsoporttal nem dolgoztak; általában kifejezetten hivatalnokként kezdték

---

²⁰ Immár másodszer találkozunk ezzel a jelenséggel a téma vizsgálata során. Elgondolkodtató, hogy egy alapvetően közpénzekből finanszírozott közfeladat szűkebb értelemben vett szakmai kérdései mennyire zárt, rejtőzködő légkörben dőlnek el. Tavalyi vizsgálatunkban az EU pályázatok tervezésében és lebonyolításában résztvevő jellemzően szintén közfeladatot ellátó jellemzően köztisztviselő munkatársai, most pedig az intézmények fenntartásáért és működtetéséért felelős tisztviselői nem vállalták nevükkel véleményüket, szakmai meglátásaikat.

²¹ Az interjúk vállalásáért ezúton is köszönetet mondunk az alanyoknak. A beszélgetéseket Szentkatolnay Miklós folytatta le.

pályafutásukat, és bent is maradtak ebben a szerepben. Lényegében csak ebből a fenntartói szemszögből ismerik az intézményeket.

Illusztrálásként álljon itt az egyik megyei fenntartású fogyatékosok otthona egyik szervezeti egységének vezetője munkakarrierje, illetve az, ahogyan ez a karrier leírja az ellátórendszer változásait:

1986 óta foglalkozom fogyatékos személyekkel, a kezdetekben képzés nélküli nevelőként. Intézményünk az 1970-es évek óta működik, a településen kívül. Itt a cél kifejezetten az volt, hogy izoláltan, a település lakosságától elkülönítve helyezték el a fogyatékos és pszichiátriai beteg embereket. Az 1980-as évek elején volt a profiltisztítás, amikor külön választották a fogyatékos és pszichiátriai sérült emberek ellátását. Akkoriban még egészségügyi intézmények voltak a jelenlegi szociális intézmények. A gyógypedagógus képzésből érkezők végezték a szakmai, fejlesztői munkát az intézményekben, de az ellátottság nem volt megfelelő. Én végigjártam a teljes ranglétrát. A szociális ügyintézésről, pályázattírás, majd szakmai vezető, végül intézményvezető lettem.

Nevelőként, annak idején, leginkább magam találtam ki, hogy mit kell tennem. Fontos lépés az volt, amikor lehetőség nyílt az értelmes foglalkoztatás megvalósítására, megjelent a védett foglalkoztatás, szociális foglalkoztatás.

Az 1990-es évek elején már megjelent az a szemlélet, hogy a tömegellátásból el kell indulni az individualizált, az egyéni szükségleteket figyelembe vevő ellátás irányába. A túlgondozás elkerülése kifejezett céllá vált. Szerintem mostanra már túllépett a szakma azon, hogy az ellátott kiszolgált és kiszolgáltató ember.

Fontos, hogy voltak olyan szakemberek, akikre fel lehetett nézni, akik szakmailag irányt adtak és ehhez tudott az ember a saját szakmai hivatástudatával alkalmazkodni. Ez meghatározta a hozzáállást a munkához és új kihívásokat adott. Nevelőként a rám bízott emberek teljes életét ismernem kellett, a dokumentációját, családi kapcsolatait. Sok személyes beszélgetés is része volt az ellátottakkal való munkának. A napi feladatokat korábban nem a dolgozók határozták meg, hanem „adódtak” a megoldandó helyzetek. Napjainkban már előírások vannak, hogy hogyan kell foglalkozni az ellátottakkal. Fejlesztési terv van, családi kapcsolatok tartása kötelező. A saját szakmai fejlődésem mindig fontos volt számomra: szociális munkás, egészségfejlesztő mentálhigiénikus végzettségem van, szakvizsgáztam és megszereztem a szociális menedzser végzettséget is.

Az interjúalanyok között gyakran hangzik el a kitagolásról általában beszélve:

„A szakmán belül olyan vélemény is van, hogy van egy olyan része az ellátottak, akik számára nem megoldás a kisebb létszámú lakhatási forma és az nem megvalósítható.”

Tipikusnak tekinthető, hogy a kitagolással kapcsolatosan nem személyes véleményként, hanem – mintegy az általános vélekedésre utalva – személyes állást nem/óvatosan foglalnak.

„Kulcskérdés, hogy a társadalom mennyire nyitott arra, hogy a fogyatékos emberek közöttük éljenek. Egyértelműen nem utasítom el a kitagolási programot, szakmailag nem mondhatok rá nemet. Vannak kedvező és személyes tapasztalataim, de úgy gondolom, hogy bizonyos rétegnek igenis szüksége van az intézményi ellátásra.” – hangzik egyik megyei otthon vezetőjének álláspontja.

Ez a két jellemző arra enged következtetni, hogy meglehetősen konzervált, mozdulásra, változásra képtelen vagy nehezen rábírható rendszerrel találkozunk, ha a szociális terület e szegmensét közelítjük. Ilyen körülmények mellett kezdi a kitagolási, intézményi férőhely kiváltási program megközelíteni az intézeti világot. Ez egyben előrevetíti ennek a teljes vállalkozásnak a kockázatait és nehézségeit is.

A szakmában dolgozók elismerik, hogy hosszú és változásokkal teli utat járt be a szakmapolitika a 80-as évek totális intézményi rendszereitől, a ma működő szolgáltatási rendszerig. Jelenleg az ellátórendszer már korszerűbb feltételek és jóval szabályozottabb keretek között működik, mint az 1989 – 90-es rendszerváltást megelőzően. Talán meglepő, de néhányan viszont éppen a szabályozottság miatt nyilvánítják merev és személytelen ellátási formának a nagy létszámú intézeteket.

Az intézményekben dolgozók rendkívül nehéz helyzetben vannak: érzik, és talán tudják is, hogy szükség van a változásra, viszont féltik jelenlegi munkájukat, bejáratott munkavégzési módjukat, nem látják megnyugtatóan a jövőjüket. Ez az ambivalencia jellemzi fenntartóikat is, akik a változó jogszabályi környezet szülte bizonytalanság miatt, nehezen találják helyüket a kitagolási programban.

A vélemény – melyet egy, a fogyatékosok otthonában több mint 30 éve dolgozó, vezető beosztású férfi interjúalanyunk mondott – jól bemutatja ezt az ambivalenciát, óvatos, de szinte mindig jelen lévő fenntartásokat:

„A kitagolással kapcsolatban a szakemberekben kérdések vannak (nem kétségek, kérdések), hogy mi lesz az ellátottakkal, azokkal, akik nem alkalmasak önálló életvitelre, hiszen vannak olyan állapotú fogyatékos emberek, akik az idő fogalmát például nem tudják értelmezni. A kisebb létszámú lakhatási forma nem biztosítja a változatosságot, a dinamikát, mindig ugyanazokat az arcokat látja, míg az intézményben ez nem így van, dinamikusan változnak, hiszen jönnek-mennek a lakók. Ezáltal az intézményben a társas kapcsolatait jobban meg tudják élni. Nem

szabad átesni a ló túlsó oldalára, akinek nem megy, az ne kerüljön ki az intézményből.”

Fontos, hogy gyakran, mint az érintettek érdeke, jelenik meg a változatlanóság igénye.

„Mindemellett nagy szükség van az alternatív lakóotthoni formákra, különösen a kisebb gondozási szükségletű fogyatékos emberek számára.”

„A lakóotthonban élőknek is jó, hogy vissza tudnak látogatni az intézménybe, a szociális kapcsolataikat fenntartani.”

Folyamatosan jelen van tehát ez a kettőség: legyen az új ellátási forma is(!) és maradjon a régi is! Az intézménytelenítés gondolata ebből a szempontból leginkább úgy nyerne osztatlan sikert az intézményekben dolgozó szakemberek szemében, ha ez nem a jelenlegi férőhelyek, intézmények megszüntetését, hanem e mellé, egy kiegészítő, párhuzamos, alternatív gondozási, ellátási formát jelentene csak.

Ugyanez tükröződik egy másik – egyházi fenntartású – intézményvezetővel való beszélgetésből: a kitagolással szakmailag kettős érzése van: konkrétan nem tudja azt mondani, hogy egyet ért vele, és azt sem, hogy nem ért egyet vele.

„Minden fogyatékos ember más, és nagyon gyerekcipőben jár az a folyamat, hogy a társadalmat elfogadóbbá tegyük, ehhez lehet, tényleg kell a stratégia harminc éve. Az a fogyatékos ember, aki csecsemőkora óta intézetben él, annak nagy erőfeszítés és költség, hogy elérjen egy olyan szintet, hogy viszonylag normális életkörülmények között élhessen egy családi házban.” – állítja.

Az új önkormányzati törvény alapján az intézmények fenntartója a jövőben maga az állam (a központi kormányzat) lesz. Ez a tény önmagában gátat szabhat egy, a kitagolást konkrétan támogató európai uniós forrásból megvalósuló pályázati program megvalósulásának (vagyis a TIOP 3.4.1 „A” pályázati konstrukció megvalósításának). A jelenlegi tervek szerint – hasonlóan ugyanezen konstrukció korábbi pályázati dokumentáció-terveihez – a pályázaton csak maga fenntartó indulhat el, nyújthatja be pályázatát; kivéve akkor, ha az állam a fenntartó. Megítélésünk szerint ez a lehetőség komoly akadályozó tényezője a kitagolás megvalósításának.

„A legrosszabb állapotban lévő intézetek nem érdekeltek abban, hogy majd pályázzanak a kitagolásra (TIOP 3.4.1 A pályázat). A legfontosabb az ott dolgozók számára, hogy megtartsák az állásukat, tehát a meglévő rendszer fenntartása áll érdekükben.” – fogalmaz sommásan egyik megkérdezettünk.

Másik, főváros környéki, elsőik között indult intézmény, személyesen is érintett vezetője markánsan fogalmaz:

„A kitagolás megvalósítása során nem lenne szabad pályázatot kiírni, hanem egyszerűen ki kellene jelölni a legrosszabb állapotban lévő intézetekkel kezdve lebontani az egész rendszert.”

Azt viszont nem tudja, hogy milyen szakmai program valósul meg a kitagolás keretein belül. Véleménye szerint:

„A beruházási részt mindenképpen meg kell előznie egy előkészítő szakmai programnak, mely keretein belül az intézményben lakó, a hozzátartozóik és a személyzet felkészítése történne meg. Aztán kellene egy olyan műszaki csapat, amely érti, hogy miért kell olyan épületet tervezni és kivitelezni, amelyet a szakemberek megálmodnak. Ennek a felelős műszaki csapatnak megvesztegethetetlennek kell lennie. Szükség volna olyan csaptara, vagy csapatokra, akik képesek a személyre szóló programokat kidolgozni, mert e nélkül sikertelen lesz a kitagolás és rengeteg pénz kidobása valósul meg.”

Habár Magyarországon tudatos kitagolásra még nem került sor, annak eredményeképpen egyetlen intézmény sem szűnt meg, a megkérdezett szakemberek majd mindegyike úgy nyilatkozott, hogy van valamilyen kitagolással összefüggésbe hozható személyes tapasztalata. Nagyrészt részt vett olyan fejlesztésben, amikor nagy létszámú intézetből, kisebb lakhatási formát nyújtó, elsősorban lakóotthoni elhelyezést biztosító körülmények közé vezettek át fogyatékos embereket, intézményeket.

A kitagolással kapcsolatos vélemények

A megkérdezettjeink szakmailag egytől egyig mind egyetértenek a kitagolás gondolatával. Az viszont nagyon változó, hogy pontosan ki mit ért alatta, és milyen mély ismerete van róla. Abban kivétel nélkül mindenki egyet ért, hogy el kell kezdeni megvalósítani az intézmények lebontását, de hogy ezt pontosan hogyan, milyen lépésekben, arról nagyon kevés elképzelésük, tapasztaltuk van. Még nagyobb az eltérés abban, ha a kitagolás utáni szolgáltatási struktúráról kérdezzük őket.

Azt egyöntetűen látják, hogy bizonyos esetekben, általában enyhe értelmi fogyatékos embereknél sikeres lehet a lakóotthoni elhelyezés, amely akár ugródeszkája lehet annak, hogy az érintett aztán valóban önálló életet éljen. Az intézmények (vezetői és fenntartói részéről) 100%-os elengedés azonban csak nagyon kevés szakember fejében fordul meg. Az élethosszig tartó támogatás lehetőségét majdnem minden megkérdeztünk – ilyen vagy olyan formában, lazábban vagy szorosabban, de – fenntartaná.

Súlyosan, halmozottan fogyatékos emberek tekintetében viszont még inkább az látszik, hogy a velük való foglalkozás nem megfelelő színvonalú és talán a legkevésbé hat az önállóság irányába. Az ő esetükben egyértelmű a szakemberek álláspontja: számukra szükséges a 24 órás felügyelet, s nem igazán tudják elképzelni, hogy kisebb intézményekben / szolgáltatási egységekben, valamint viszonylag önállóan éljenek. Úgy gondolják: mindenképpen nagyobb

létszámú otthonokban, jelentős apparátus együttes fenntartásával lehet őket (költség-) hatékonyan gondozni.

Tanulságos, s nagyon gyakran hangoztatott intézményi álláspont az, amely általában egyetért a kitagolással, de a saját intézmény esetében, többnyire az érintett fogyatékossgal élő emberekre hivatkozva, de lehetetlennek tartja az intézménytelenítést. Az egyik – több mint 170 férőhelyes – otthon vezetője meggyőződése alapján:

„a jelenlegi lakók közül maximum 8 fő esetében tudom elképzelni, hogy úgy kikerüljön, hogy teljesen más lakhatási formában, önálló életet tudjon élni.”

Ezzel a vélekedéssel szemben fogalmaz nyersen egyik alanyunk (aki egy civil, bentlakást és foglalkoztatást is nyújtó alapítvány alapítója, vezetője az 1980-as évek eleje óta):

„Az intézményekben dolgozók tudat alatt nem tekintik embernek a lakókat. Ha így tennének, akkor valószínű nem lenne dolgozó ezekben az intézményekben. Valahogy ez a kultúrája a bentlakásos intézményeknek.”

A kormány által elfogadott kitagolási stratégia ismerete meglehetősen felszínes volt minden megkérdezett körében. A jelek szerint annak törekvései, valódi irányvonalai nem jutottak még el a leendő megvalósítók, az szolgáltató rendszer különféle szintjein tevékenykedők tudatáig.

Egyetlen szakember sem jelezte, hogy a stratégia mely pontja jó vagy rossz, hol kellene változtatni, csak az általános kiragadások szintjén jelent meg néhány információ a dokumentumból. Ennek a jelenségnek – véleményünk szerint – több oka lehet: vagy nem vonták be őket a stratégia kialakításába, vagy ha igen, akkor ők maguk nem voltak annyira elkötelezettek, hogy érdemben áttekintsék és valódi, gyakorlati tapasztalatokra alapozott javaslatokat adjanak. Az is elképzelhető, hogy egyszerűen csak a szokásos tanult tehetetlenségi mechanizmus dolgozott és úgy gondolták, majd lesz valami és ők meg alkalmazkodnak ehhez, vagy nem. Bármily fura is, ennek a fajta (túlélési-)stratégiának sok alapja van. Az 1993. évi III. törvény elmúlt több mint másfél évtizedének egyik jellemző vonása, hogy az – illetve a vonatkozó szabályozók – folyamatosan változtak (minimum évente egyszer), de azok betartására, következetes, maradéktalan megvalósítására csak nagyon kevés figyelem jutott. Így több esetben az eredeti törvényalkotói szándékok egyáltalán nem, vagy töredezetten, esetleg felemás módon valósultak meg. A szociális szolgáltatórendszer pedig az évek során megtanulta, hogyan alkalmazkodjon, vegye komolyan, vagy épp ne foglalkozzon a különféle, folyamatosan változó regulákkal.

Ezek az okok a mi feltételezéseink; viszont az interjúkból leszűrhető tájékozatlanság mindenképpen felhívja a figyelmet arra, hogy a kitagolási stratégia megalkotóinak nagyon sok dolguk van/lenne még a kommunikáció és a motiválás terén. Továbbá a stratégia megvalósításában közvetlenül érintett intézményeknek a jelenleginél sokkal aktívabb bevonása, tájékoztatása szükséges. Legyen bármily jó szándékú is a stratégia, ha az

érintettek vonakodnak, nem értik azt, nagyon könnyen félresiklik, meghiúsulhat annak megvalósítása.

Kivételes ellenpéldát szolgáltatott egyik megkérdezettünk, aki az egyik legtöbb intézmény fenntartójának felelős vezetője. Nézete szerint maga a kitagolás program sem elég perspektivikus:

„A kitagolási programban, a lakóotthonok mellől régóta hiányolom azt a lehetőséget, hogy saját, vagy bérlakásokba költözhesse nek a fogyatékos emberek, ahol önálló életet élhetnek, támogatott lakhatási formában. A külföldi példák is azt mutatják, hogy lakásotthonok kellenek, nem lakóotthonok, hanem LAKÁSotthonok. Vannak lakástulajdonosok, akiktől lehetne bérelni a lakásokat, ahol elvárás lenne, hogy akadálymentes legyen, tömegközlekedéssel jól megközelíthető stb. Így, nem a fenntartó gondja lenne, hogy építsen. működtessen és fenntartsa a lakhatási egységeket, hanem csak ellenőrizné a működtetést és megadná a szempontokat a tulajdonosnak, hogy minek, hogyan kell lennie.”

A kitagolási program tervezése ma Magyarországon a szakma számára nem mindig látható módon, nem egy könnyen, bárki számára hozzáférhető módon zajlik.²² A stratégia előkészítése során volt egy hosszú egyeztetési folyamat, amelyben érkeztek visszajelzések a stratégiát alkotó kormányzati munkacsoport számára. Az visszajelzések alapján ezek az észrevételek, javaslatok nagy része, amennyiben szakmailag elfogadhatónak minősítették őket, illetve amennyiben nem mondtak ellent az előre rögzített minisztériumi alaptételeknek, akkor be is kerültek a stratégiába. Azonban ezek legfeljebb a részletekre vonatkoztak, a kitagolási stratégia döntő fontosságú részletei a minisztérium olyan szintjein kerültek rögzítésre, mely szintek képviselői az egyeztetési folyamatban már nem jelentek meg.

A magyar szakmapolitikai irányítás nem először alkalmazott stratégiája ez, amikor egyeztetés címszó alatt felsőbb szinteken előre rögzítésre kerülnek a sarokpontok, a minisztériumi hierarchiában a valódi döntéshozó helyzetnél alacsonyabb szinten lévő tisztviselők folytatják le az egyeztetést, ám ezek nincsenek, nem lehetnek hatással a felülről rögzített sarokpontokra. Ez a mechanizmus felveti bennünk a szakmai egyeztetések komolyan vételének lehetőségét. Habár ezen a néven valóban találunk gondosan megtervezett, lekönnyelt fórumot, az igazán lényeges sarokpontokról nincs érdemi párbeszéd, az egyeztetések tétje kizárólag a részletkérdésekre szorítkozódik.

További gondot jelent, hogy a javaslattevők nem fedték le a teljes szakmai spektrumot, nem beszélve magáról a közvetlen célcsoportról (vagyis a fogyatékossgal élő, mentális

²² A stratégia véleményezésére interneten keresztül volt lehetőség (lásd pl. az egyik módszertani intézmény honlapját erről: http://www.cssk.hu/modszertani_informaciok/modszertani_hirek/2011-03-21/kitagolasi_strategia_.html). Az értelmi sérült emberek számára is akadálymentesített változatról nincs tudomásunk.

problémában érintett emberekről). Érdeemes lenne egy ilyen horderejű reform esetén a szokásos egyeztetési csatornáknál is jóval intenzívebb, mélyebb egyeztetési folyamatot indítani.

Az egyeztetések nehézségei miatt ugyanakkor nem feltétlenül csak a stratégiát előkészítő team hibáztatható, hiszen aki magától nem járult hozzá a véleményezéshez, javaslatételhez, annak később kevesebb alapja van, nem kérhet számon olyan dolgokat, amit javasolt volna.

A kitagolásról szóló fejlesztések²³ szakmai megalapozottságról is vegyesek a vélemények. Mivel csak néhány megkérdezettnek van konkrét elképzelése arról, hogy mit és hogyan kellene tenni, így nehéz erre vonatkozóan megállapítást tenni. Annyi azonban bizonyos, hogy akiknek vannak érdemi terveik, azok merőben eltérnek attól, amit átlagosan gondolnak a többiek, illetve a szakmapolitikai döntéshozók a kitagolás megvalósításáról.

Ahogy egy budapesti agglomerációban rehabilitációs intézményt vezető, nagy szakmai tapasztalattal rendelkező interjúalanyunk mondja:

„Általánosságban megvan az akarat arra, hogy intézménytelenítsünk, de ez nagyon nagy falat lesz, nem tudni elég lesz-e rá harminc év. Nagy szükség van erre, kell, látjuk mi is, hogy fejlődnek a fogyatékos emberek, joguk van hozzá az embereknek, hogy jobb körülmények között éljenek, de, hogy a gazdasági környezet mit fog lehetővé tenni, az kérdéses. Főleg, úgy, hogy a szakirodalom, meg a politika azt hangoztatják, hogy a sérült emberek a saját önérejükől éljenek meg, miközben nap, mint nap azt tapasztalják, hogy az önerőt kihúzzák alóluk. Nem csak a rokkantnyugdíjhoz való hozzájutás nehéz, hanem munkához és abból származó jövedelemhez jutni is egyre nehezebb.”

A kitagolás akadályai

Nagyon érdekes, ahogy a szociális szakma kitagolást érintő támogatottságáról nyilatkoznak a megkérdezettek. Majd minden esetben elhangzik, hogy mennyire jó és kell ez a dolog, ugyanakkor sokan burkoltan, de a jelenlegi rendszer fenntartását közvetítik / valószínűsítik saját mondataikkal. Utalnak arra is, hogy a szakma ezt az álláspontot képviseli, vagy: általánosságban a szakma képviseli ezt az álláspontot. Van olyan válaszoló is, aki nyíltan vállalja, hogy a nagy intézeteknek nem áll érdekében, hogy megvalósuljon a kitagolás, így nem is fogják támogatni, szorgalmazni azt, bármit is mondjanak.

„Akik benne vannak a kitagolás gyakorlati előkészítésében, megvalósításában, azok jobban látják a helyzetet, a buktatóikat is, viszont vannak dolgok, amelyeket lehetetlen lesz megoldani. Akik csak az elméleti részét ismerik, és úgy gondolják, hogy

---

²³ A kitagolásról szóló fejlesztéseket, s ezek problémáit egy korábbi kutatásunkban már elemeztük. Erről lásd Bugarszki et al (2010).

ez jó, meg kell csinálni; azok elszállnak, és valójában nem tudják, hogy miről van szó. Van egy ellentét a civilek és az államiak között, illetve akik régóta benne vannak a szakmában. Akik már régóta ezzel foglalkoznak, azokon látszik a begyöpösödés, akik azt gondolják, hogy a jelenlegi intézményi rendszer a megfelelő.” – fogalmaz markánsan az egyik rehabilitációs intézmény vezetője.

A vélemények rendre a közvéleményre, szakmai közvélekedésre hivatkoznak, személyes álláspont, egyértelmű leszögezés ritkán jön elő. Előszeretettel maradnak az interjúalanyok az általános vélekedés talaján:

„Biztos, hogy vannak ellenzői a kitagolásnak, akik nem látják a szerepüket ebben a folyamatban és félelemből azt gondolják, hogy ez nem jó a számukra.” – hangoztatja egyik megkérdezettünk.

„Szakmailag nem tudom elképzelni, hogy a jelenlegi állományból mindenki más lakhatási formában él, mondjuk 10 éven belül. Elvileg elképzelhető, de reálisan nézve ennek kicsi az esélye, a kivitelezés, a „hogyan” is kérdéses.” – mondja egy másik interjúalanyunk.

A kitagolás megvalósításában kulcsfontosságú mozzanatok közül az első – s talán legfontosabb – a finanszírozási szempont. Az érintettek nem tudják, hogy miből és hogyan fog működni az új rendszer, ami óriási bizonytalanságot, alapvető félelmet gerjeszt.

„A kitagolás egyik akadályozó tényezője, hogy nincs elegendő forrás a fejlesztésekre. Az elmúlt években nem voltak pályázatok, amik ezt a folyamatot segíthették volna. Az intézményünkben legutóbb 2003-ban volt kitagolást érintő fejlesztés. Ekkor készültek el az intézmény területén a lakóotthonok. 2006-ban foglalkoztatásra volt kiírva pályázat, egyébként csak akadálymentesítésre, felújításra, toldozás-foltozásra.” – mondja az egyik innovatív otthont vezető, több évtizedes tapasztalattal rendelkező szakember.

Ezt megerősítendő, így fogalmaz másuk:

„Az új struktúra biztos, hogy többre fog kerülni. A pénz egyértelműen akadálya a kitagolásnak, illetve az emberanyag is akadályozza ezt a folyamatot. A saját intézményünkben élők közül háromszor 50 főt kellene lakócentrumba elhelyezni, mert olyan ellátást kell biztosítani, amit lakóotthonban nem lehet megvalósítani.”

Az egyik legtöbb férőhelyet fenntartó helyi önkormányzat szakmai főosztályának vezetője már konkrét számítások birtokában mondja:

„Számításaik szerint egy intézmény működtetése 120 fővel lehetséges úgy, hogy ne legyen veszteséges. Ez teljesen ellentmondásban van azzal, hogy a kitagolási stratégia szerint nem hozható majd létre 50 főnél nagyobb létszámú lakóegység.”

Másik mozzanat a megfelelő szakmai-, módszertani kísérés biztosítása az intézmények minden érintettje (vagyis a fenntartók, a menedzsment, a munkatársak és a lakók) számára, mert egyedül, önmagukban nem képesek a kitagolási folyamat lebonyolítására.

„Nem tudom elhinni, hogy a lakóotthonokban teljesen önálló életet éljenek a lakók. Oda kell szakképzett munkaerő, amely jelenleg nem létezik. Eddig egy koncentrált helyen, még munkaerőhiány esetén is átcsoportosításokkal, átfedésekkel megoldható volt a probléma. Ha egyszer több helyen, több településen szétszórva lesznek a lakók, nem lehet megoldani majd ezt a problémát.” – fogalmaz egyik ápoló-gondozó intézményt vezető.

Mintegy javaslatként, erre, s az ilyen típusú felvetésekre jó válaszként ide idézzük az egyik legnagyobb helyi önkormányzat intézményfenntartásért felelős vezető tisztviselőjét:

„Az intézmények önmagukban nem tudják végrehajtani a kitagolási programjukat. Szükség volna egy „civil” szervezetre, amely koordinálja ezt a munkát, együttműködik a szakmai szervezetekkel, az önkormányzattal, és a közösségi szemléletet helyezi előtérbe.”

A szakmai szempont egy nagyon fontos aspektusára hívja fel a figyelmet egy másik megkérdeztünk:

„Egy lakóotthon is tud nagyon rosszul működni. Az egy nagy félelmem, hogyha nem lesz kellő szakmaiság, akkor ez be fog következni. Egy intézményben kevésbé történik meg, mert jobban észreveszik, ha történik valami, mert egy lakóotthonban senki nem lát be.”

Talán nem meglepő módon a „befogadó közeg”, a helyi (és tágabb) társadalom felkészítése, toleránsabbá tétele szintén kiemelkedik jóformán minden beszélgetésből. A nyílt és közérthető tájékoztatás és felvilágosítás szükségesnek látszik a sikeres kitagoláshoz.

„Az információhiányból, a tudatlanságból származó félelem motiválja az ellenzőket arra, hogy ne fogadják be a fogyatékos embereket a társadalomba. /.../ Egy jó tapasztalat volt, amikor egy kitagolási program részeként a szomszédokat összehozták a fogyatékos emberekkel, hogy beszélgessenek, teremtsenek kapcsolatot és ennek eredményeképpen nem ellenezte a szomszédságában kialakított lakóotthont az érintett ember.” – mondja egy megyei fenntartású otthonban dolgozó vezető, aki sikeres lakóotthont működtet.

A kulcsmozzanatok hiánya egyben az akadályok, a kitagolás sikertelenségének letéteményese! Ha nincs elegendő forrás, akkor kétséges a megvalósítás. Ha az intézmények vezetői, dolgozói, lakói, hozzátartozói, gondnokai, valamint a fenntartók nem érdekeltek a megvalósításban, nem kapnak szakmai támogatást, akkor akaratlanul vagy szándékosan, de akadályozzák a teljes kitagolási mechanizmus véghezvitelét. Ha társadalom nincs felkészítve

arra, ami rá vár, ha nem képes befogadni a fogyatékos embereket a lakókörnyezetbe, a szomszédságába, a mindennapi életbe, akkor kudarcra van ítélve a program.

A stratégia összességében harminc évre tervezi a megvalósítás időtartamát (2011 – 2041 között). Ezen időszak alatt kell kiváltani minden olyan férőhelyet, amelyen jelenleg is fogyatékos emberek ezrei élnek, bentlakásos intézetekben. Ugyanakkor az első lépések hihetetlenül fontosak, az egész kitagolási program hitelességét, sikerét eldöntőek: az első 1500 fogyatékossgal élő ember életének megváltoztatása irdatlan erőfeszítésbe fog kerülni, mert az ellenállás – nem biztos, hogy tudatosan, de érzékelhetően – óriási (lesz). Ne feledjük: az érvényben lévő szabályozás értelmében, 2013. év végére, elvileg meg kellene történnie az első 1500 fogyatékos ember más lakhatási formákban történő elhelyezésének, a szükséges szolgáltatások kialakításának és biztosításának, vagyis: az őket jelenleg ellátó intézmények „lebontásának”, a teljes körű átalakításuknak. Mindez azért kiemelten fontos, mert ez az első lépcsőfok, amely megalapozza majd (így vagy úgy) a további évek ez irányú fejlesztéseit; ad muníciót a jövőbeni hazai és európai uniós források lebonyolításához, további fejlesztési források ezen a területen történő felhasználásához.

3. Két esettanulmány

Kutatócsoportunk feladatául tűzte ki, hogy felkutasson olyan pozitív példákat, melyek reményt adhatnak arra, hogy a kitagolás intézménye Magyarországon sem ördögtől való gondolat. Léteznek olyan intézmények, melyek megküzdnek a külső és belső akadályokkal, és a jelenlegi körülmények között is képesek voltak arra, hogy elinduljanak az önálló életvitel, mint bentlakóik számára is reális célkitűzés megvalósítása útjain.

Egy „hangosabb” és egy „csendesebb” helyszínt választottunk ki az esettanulmányok bemutatására. A „hangosabb” példa Derekegyház története, ahol a kilencvenes évek legvégén érett meg az intézményvezetőkben a gondolat, hogy a falu mellett található nagy létszámú intézetben (a kastélyban) lakók egy részének a faluban hozzanak létre egy lakóotthont. Látni fogjuk majd, hogy nem ment könnyen az ötlet elfogadtatása: helyi népszavazás, médiakampány kísérte az első kitagolást. Azóta eltelt 12 év, és mára már 3 lakóotthon működik a településen, a közösség egyértelműen elfogadta a faluban élő fogyatékkal élőket, sőt még támogató hangok is hallhatóak!

A „csendesebb” példát Tatabánya mellett, Síkvölgyben találtuk meg. Itt az elmúlt 10 év alatt az intézmény három lépcsőben valósítja meg kitagolási rehabilitációs programját. A klasszikus nagy intézményből az udvaron lévő „kerti lakóotthonba” kerülhetnek a lakók, ahonnan (vagy amit „átugorva” közvetlenül) egy 20 km-re lévő településen, Vértesszőlősön lévő jóval függetlenebb lakhatási lehetőségbe lehet kerülni. Többek számára még innen is, piaci alapon bérelt albérletekbe is van továbblépés valódi, immár az ellátórendszerrel független integrációt megvalósítva. Itt a folyamat csendesebben zajlott, nem volt a helyiek körében hangos ellenállás, nincsenek korabeli tudósítások a projekt miatt felháborodott szomszédokról.

Derekegyházon az ELTE hallgató 2009-ben jártak, az akkor készült interjúkat használtuk alapul, illetve feldolgoztuk a 90-es évek végén az intézmény körül nagy port kavart események híradásait és akkori kommunikációját. A síkvölgyi helyszínt 2011 júniusában látogattuk meg, interjút készítettünk az intézmény vezetőjével, munkatársaival és lehetőségünk adódott néhány lakóval is beszélgetni.

Mindkét helyszínen leginkább arra a kérdésre kerestük a választ, hogyan történik a kitagolás azokon a helyeken, ahol az intézményvezetés progresszív gondolkodásának vagy a kedvező pályázati lehetőségeknek köszönhetően arra sort került az eltelt években. Valódi kitagolásról, melynek során a teljes intézmény felszámolásra kerül, egyik esetben sem beszélhetünk az általunk ismerttetett példák

inkább a meglévő és megmaradó intézményrendszer mellett hoztak létre olyan példákat, melyek aztán sok tekintetben számukra is meglepően pozitív eredménnyel szolgáltak.

Egyfajta jó gyakorlatok gyűjteményét szeretnénk átadni a következő oldalakon, természetesen megjelölve a legnehezebb, legtöbb figyelmet kívánó pontokat.

Derekegyház

Derekegyház Szentes és Hódmezővásárhely között fekszik, 1800 fős település Csongrád megyében. A falu közepén álló egykori Károlyi kastélyban 1949 óta működik középsúlyos értelmi fogyatékosokat ápoló otthon. Az intézmény nem önállóan létezik, a szentesi pszichiátriai és a nagymágocsi idősek otthonával összevont Egyesített Szociális Intézmény része. Az intézmény mellett 1999-ben nyílt meg az első lakóotthon.

A kezdeti tíz lakó beköltözése a lakóotthonba nem volt problémamentes. A falu lakosai saját kezdeményezésre népszavazást tartottak, ahol döntő többségük elutasította a lakók új, önállóbb életét elősegítő kezdeményezést. Dávid Mártonné, intézményvezető elmondta, ennek ellenére a kiköltözés megtörtént, hisz a népszavazás eredménye nem volt több, mint a helyiek véleménynyilvánítása. Mint megyei önkormányzati fenntartású intézményt, nem kötelezte őket semmire. Erről bírósági döntés is született, ami jól érzékelteti a helyzet elmérgesedését a településen. Ma már a nem túl biztató kezdeti hozzáállás ellenére három lakóotthon működik a faluban, ahol 34-en élnek.

1999-ben a derekegyházi volt az első lakóotthon a megyében. Országszerte viszont már léteztek jól működő otthonok. Többek szerint 1999-ben a falusi lakosság felháborodásának egyik oka a felvilágosítás elmaradása volt: a falubeliek nem tudtak a lakóotthonokról szinte semmit, tele voltak előítéletekkel, és sem a média, sem az intézet nem népszerűsítették a kezdeményezést, pedig szükség lett volna rá. Ők maguk, a szakemberek, képzések, konferenciák, vagy egyéb szakmai utak alkalmával szereztek róluk tudomást, nézték meg a működő lakóotthonokat. De ezek a jó példák, megnyugtató módszertanok a település közössége előtt nem kaptak, vagy csak nagyon késve kaptak nyilvánosságot.

„Nagyon sok mindent nem tudunk az előzményekről, hogy miért alakult ez így (...) akkor a falut ez úgy érte, hogy nem is nagyon tudtak róla, mert abban az időben, én is mikor a szakdolgozatomat írtam, hasonló témában, akkor én is csináltam a faluban jó néhány interjút és akkor nem, tehát nem volt olyan ember, aki hallott volna róla, hogy az országban működnek már ilyen lakóotthonok. Tehát kevés volt az, amit a tévé közvetített. Hogyha látták volna, hogy mondjuk Dunántúlon vagy Pest környékén hogy már élnek így emberek, akkor lehet, hogy nem fajult volna idáig a dolog. Azonkívül azt nem tudom biztosan, lehet hogy volt valami személyes ellentét is az otthon meg az orvos között, ezt írták újságok annak idején. Arról nem tudok, hogy ez valós volt-e vagy sem.

Az akkori médiavisszhang gyorsan elült. Csak addig volt érdekes, rövid ideig, mert a tévé is, tehát úgy volt, hogy 'na majd akkor egy év múlva, majd két év múlva majd megnézzük, hogy hogy..'. Azóta se jöttek el újra, semmi*. (...) Tehát, a média amit közvetít, az csak azt a botrányos részét közvetíti a dolognak, holott akkor már a jól működő lakóotthonokat az előtte való években már be lehetett volna mutatni. Hogy azért az egész ország tájékozódjon róla, én azt gondolom. Nem? És akkor ugye úgy több ember hallott volna róla.”(Dávid Mártonné, intézményvezető)

A téma akkoriban országos szinten port kavart, egy internetes fórumon külön topic indult a kérdés megbeszélésére a következő indító bejegyzéssel:

„Nagy többséggel nemmel szavaztak a derekegyháziak arra, hogy tíz, eddig intézetben élő értelmi fogyatékos fiatal átköltözhessen a részükre átalakított családi házba. A 2 ezer lakosú Csongrád megyei településen helyi kezdeményezésre tartottak népszavazást, és 737 szavazóból hatszázötvenötven nemet mondtak az értelmi fogyatékosok maroknyi csapatának önálló életviteli kísérletére.

A fiatalok ennek ellenére új otthonukban élnek ezután. Többségük már szombaton beköltözött a házba. A bíróság döntése alapján ugyanis megtarthatták Derekegyházán a népszavazást, de annak eredménye az ápolóotthont fenntartó és az új kezdeményezéssel vihart kavarázó önkormányzatot nem kötelezi semmire. Mindezt Lajkóné Hegedűs Valéria, az Értelmi Fogyatékosok Csongrád Megyei Érdekvédelmi Szövetségének titkára mondta el a Krónikának. Ő egyébként attól tart, hogy tovább folytatódik a faluban az értelmi sérültek elleni hadjárat. A fiatalok vasárnap virággal várták a szavazókat, de azt nem fogadta el tőlük senki. A település lakói kigúnyolták, lehülyézték őket.” („dexter” nevű felhasználó idézete a korabeli Netlap tudósításából egy kifejezetten Derekegyházával foglalkozó internetes fórumon, 1999-ben)

Nem kellett sokat várni a további hozzászólásokra sem:

„Foglalkozásomból kifolyólag voltam Derekegyházán, körbeszimatolni, mi is a földi valóság ebben az ügyben. Röviden: A falu közepén áll egy kastély. Ebben mintegy 150 igen beteg, szellemi fogyatékosot gondoznak, már időtlen idők óta. Az intézmény igazgatója és egy segítőkész alapítvány úgy gondolta, hogy vesznek egy házat, ahová a viszonylag jó állapotban lévő ápoltakat átköltöztetik, hogy ott néhány nevelő segítségével függetlenebbül élhessenek. Természetesen reggel nyolckor visszatérnek a kastélyba kezelésre, napközibe, foglalkozásra, stb. Délután ötkor pedig hazamennek, és élük az életüket a gondozókkal együtt. Röviden ennyi a történet.

Csak hogy rengeteg kérdés merült fel a probléma hallatán az ott lakó emberekben.

Ha nem annyira betegek, akkor miért kell őket ápolni?

Ha viszont tényleg betegek, akkor miért nem a gondozók közt vannak állandóan? Az erre a célra kialakított kastélyban? (Felügyelet, orvosi és egyéb ellátás maximálisan biztosítva!)

Ha be kell menniük az intézetbe, akkor mit ér a gyógyulás szempontjából az, hogy külön laknak (önálló életvitelre alkalmatlanok, gondozói személyzet kell melléjük, ráadásul több váltásban....)

Ha annyira jó, gyógyult állapotban vannak, miért nem viszi őket haza a családjuk?

Ha valóban betegek, és csak a betegség foka enyhébb, megéri-e a kastélyban dolgozó speciális gondozó személyzetet megosztani az amúgy is túlterhelt esti időszakban?

Egyszóval még millió kérdés - ellenük, mellettük - elhangzott a tegnapi népszavazásig. Az eredmény ismert. A nagyközönség viszont a tényeket csak felületesen ismeri, a falu aggodalmát nem értheti meg egy néhány perces riportból. Az ott lakók millió dologtól félnek, pl. attól, hogy estefelé nem találják a fogyatékosok haza, eltévednek, elüti őket egy autó, stb.

Beszélgettem egy testvérpárral, gondozónők voltak húsz évig az intézetben. Még rosszindulattal sem lehet azt mondani, hogy nem szerették a fogyatékosokat, mert még a beszélgetés ideje alatt is könnyeztek a sok szomorú sorsú emberre emlékezvén. Ők annyi év tapasztalatára hivatkozva azt látták helyesnek, hogy minden maradjon a régiben, hiszen az intézetben, kastélyban minden segítséget megkapnak. MÉG SZERETETET IS! Az viszont nem hangzott el sehol, hogy mi történik akkor, ha az átköltözés után kiderül, hogy mégsem alkalmasak a külön életre a kiválasztottak?

Kézenfekvő választ kaptam egy helyi pedagógustól:

A kiválasztottak, külön költöztetettek gondozására létre kell hozni egy kft-t

Vissza kell vinni az intézménybe a kihozott betegeket, mondván hogy valóban alkalmatlanok a különélésre.

Ezek után már tetszőleges célra felhasználható az épület, mondjuk a tevékenységi körben lévő maszek óvodának is kitűnően használható....

Egyébként a történet tavaly szeptemberben kezdődött, csak most jutott el a népszavazásig a probléma. Ezt szerény személyem már akkor kivesézte, ország - világ előtt. Akkor nem hangozhatott el a magánvéleményem, mert a korrekt tájékoztatás volt a feladatom. Most hogy lehet véleményem az ügyről, azt mondom: Inkább a biztonságos intézetben legyenek a betegek, és a velük való törődést kell magasabb szintre emelni, mert akkor nagyobb a valószínűsége a gyógyulásnak. Mert ha valóban szeretjük ezeket a kis szeretetre méltó, sors által kegyetlenül meggyötört emberkéket, akkor nem külsőségekkel, hanem a szívünkkel, szaktudással, gyógyszerekkel és szeretettel segítünk nekik.

Ne akarjuk őket belekényszeríteni egy számukra értékelhetetlen világba, még akkor sem, ha az egy egészséges ember számára vonzónak is tűnik.” („bcsr” nevű felhasználó egy kifejezetten Derekegyházzal foglalkozó internetes fórumon, 1999-ben)

A fenti idézet egyszerre jeleníti meg a nagy létszámú intézményekben dolgozó személyzet és lakosság jellemző attitűdjét a kérdésben. A szakemberek habár évtizedes tapasztalattal bírnak a fogyatékossgal élő emberek ellátásában tapasztalatuk mégis egydimenziós. Egyetlen térben a zárt intézmények terében találkoznak fogyatékossgal élő emberekkel. Tapasztalataik, szaktudásuk ezekre a nagy intézményi terekre koncentrálódnak és ebből a nézőpontból a bentlakók önálló életvitelre képtelen, védelemre és folyamatos ellátásra szoruló emberek. A kitagolás és az ellátórendszer reformja, számukra – több évtizedes tapasztalataik ellenére - nem belső felismerés, az felülről, tájékozottabb vezetésüktől vagy kívülről jogvédő és szakmai szervezetek bírálataként éri őket. Ennek jeleit a síkvölgyi intézmény példáján is látni fogjuk.

Hasonló módon szembeötlő a témában jártas szakemberek számára a laikus vélemények félresiklása. A valószínűleg újságíróként dolgozó, a fórumban magát meglehetősen tájékozottnak valló hozzászóló következetesen betegekről beszél, gyógyítást igénylő betegségnek látja a fogyatékossgot. Láthatóan a fogyatékossg medikális paradigmája rögzült a lakosság megítélésében, s ebben a paradigmában a betegeknek a kórházban a helye és nem családi házakban. Ez a megítélés olyannyira szilárd, hogy fel is merül a hozzászólóban a kérdés, ha ezek az emberek mégsem (annyira) betegek, akkor egyáltalán miért van szükség ezekre az intézményekre?

Jól érzékelhető tehát, hogy amikor egy intézmény vezetése a kitagolásra adja fejét, egyszerre kell megküzdenie a belső ellenállással és a külső értetlenséggel.

Akad azért néhány olyan hozzászóló is, aki láthatóan már nem ebből a paradigmából közelít a kérdéshez és - számunkra nem meglepő módon - igen pontosan megjósolja az ügy jövőbeli fejleményeit.

„Meggyőződésem, hogy pár év múlva Pista bácsi a következőt nyilatkozza majd: "Hát igen, mi nagyon félünk ezektől az örültektől, persze ez a tíz, aki itt van, kedves, rendes ember, a mongol Józsika egy százasért hetente nyírja a füvem, és még soha semmi baj nem volt velük." Sajnos ezek a tömegintézmények szoktatták el a magyar társadalmat a sérülteknek még a látványától is, és nehéz lesz rá visszazokni, de egy alakuló demokráciában talán azoknak is lehetnének emberi jogaik, akik kevésbé tudják felfogni mi az, egyszerűen csak emberek". („Tsy” nevű felhasználó egy kifejezetten Derekegyházzal foglalkozó internetes fórumon, 1999-ben)

(...)

„De mi az, hogy nem tudják magukat ellátni? Ez milyen mélységig értendő? Az öt éves gyerek sem tudja ellátni magát, akkor csukjuk rács mögé?! Hidd el, ha mondjuk nem tud egyedül dönteni arról, hogy mondjuk mikor milyen ruhát vegyen fel, attól még nem biztos, hogy karanténban kell élnie. Miért ne élhetne intímabb körülmények közt annál, mint ami az intézetben lehetne. Ez tényleg segíthet az állapotán. Akiket így kiköltöztetnének, azok biztos, hogy fel tudják mérni a különbséget.” („rahell” nevű felhasználó egy kifejezetten Derekegyházzal foglalkozó internetes fórumon, 1999-ben)

A fenti idézetek is jól mutatják, hogy mennyire szűkösen álltak rendelkezésre pontos, precíz, szakszerű és a közösség számára is könnyen értelmezhető információk a létesítendő lakóotthonról.

A lakosság közmegítélése a '70-es, '80-as évek egészségügyi gyermekotthonainak medikális szemléletéhez áll közel, mely csak nagyon lassan adja át a helyét a korszerűbb, integrált megközelítéseknek.

A helyi szavazás eredménye ellenére elindított folyamattal szemben tehát kezdetben hatalmas volt az ellenállás a falubeliek részéről. Az első hónapok nagyon nehezek voltak. A tíz lakó naponta járt be

a nagy intézménybe a nappali foglalkoztatásra. Néhány hónap eltelte után azonban enyhült a feszültség, hála a lakóotthonban dolgozók türelmének és kitartásának. Erre az időszakra így emlékszik vissza az intézményvezető asszony:

„... akkor ugye csak tíz lakó lakott még kint, még egyedül volt az első ház. És akkor a tíz lakóval naponta jöttünk, mentünk, reggel bekísértük őket, délután kikísértük őket. ... és akkor hát voltak megjegyzések, meg minden volt a faluban. De hát aztán ezt leküzdöttük, ugye, a lakókkal mindig megbeszéltük otthon, hogy akkor most mi történt az utcán. Aztán azt is, hogy na most akkor mindegy hogy kicsoda, mindenkinek köszönünk, mert itt lakik a faluban, mindig találkozunk vele. Tehát ilyeneket megbeszéltünk. Az első hónapok után aztán látszott, hogy megoldódik, meg akkor már olyan ember is köszönt, aki azelőtt nem, meg elfordította a fejét, de aztán már köszönt. Úgyhogy szép lassan aztán megoldódott ez a dolog.

Na mondjuk, azóta, mikor a 2. lakóotthon meg a 3. indult, akkor meg semmi. Tehát akkor már a 4. évben indult, mert '99-ben, utána 2003-ban adták át a következőt, akkor már abszolút semmi tiltakozás nem volt a falu részéről. Akkor már nem. De a közeli szomszédok különben, ott akik közel laknak, azok kezdetben jöttek. Tehát a kíváncsiság az hozta az embereket, hogy megnézzék, hogy akkor most ha hazajöttek, mit is csinálnak, meg hogy is élnek. És akkor hát mint szomszédok, jól fogadtuk őket, a lakók ugye megtanultak kint kávéfőzni, kitöltötték, odavitték, megkínálták őket... Tehát mint egy vendéget, úgy fogadták a szomszédokat, úgyhogy ennek a híre aztán terjedt, terjedt elég gyorsan. Úgyhogy ezekben az első időkben jó nagy segítség volt az előítéletek leküzdésére. Aztán ugye, mindig mikor mentek a lakók valamerre kirándulni, vagy színházba, akkor mindig megkérdezték, hova mentek, mit láttatok. Tehát beszélgettek. Úgyhogy akkor, ebben az első időben, vagy ebben az első félév után inkább indult el az hogy, na, most már kezdik megismerni a lakókat, nem félnek tőlük.” (Dávid Mártonné, intézményvezető)

Ma már a falu ünnepein való fellépések, az önkormányzati csapattal közös focimeccsek, sportedzések a kultúrházban jellemzik a lakók és a falusiak mindennapjait. Kis falu lévén, nincs sok lehetőség a szórakozásra, ezért ha lehetőség nyílik, elmennek Szentesre fürdőbe, vagy színházi előadást néznek meg, nyaranta pedig egy hétre elmennek üdülni.

Érdekes kérdés a kitagolással kapcsolatban, hogy a nagy intézményekhez szokott munkatársak, gondozók hogyan vélekednek a lakóotthon nyújtotta lehetőségekről. Általános tapasztalat, hogy a lakóotthonokban dolgozó kollégák egészen más mélységű kapcsolatot tudnak kialakítani a rájuk bízott emberekkel. Sokkal közelebbinek írják le azt a kapcsolatot, amelyre a lakóotthon nyújt lehetőséget.

„Ott jön-megy a lakó szabadon, jön utánam, vagy együtt főzünk vagy együtt mosunk, mindenféle helyzetben van lehetőség beszélgetésre. Vagy valamiféle irányításra. Vagy visszajelzésre a lakó részére, hogy most ezt jól csináltad, nem jól csináltad, vagy ha valami megszokott munkát csinálunk, akkor akár másról is tudunk ott beszélgetni. Idebent a kastélyban ezt nem nagyon lehet megtenni.(...) Jobban meg lehet ismerni abban a kapcsolatban a lakókat, jobban kinyílik esetleg, tehát ott este is van lehetőség, hogyha leülünk vacsorázni, akkor. Ha jól beszélgetünk, sokszor egy óra hosszáig is ott ülünk az asztalnál. Mert akkor egyik is elmondja, a másik is elmondja, a segítő is elmondja ugye, meg hozzátesz vagy kérdez vagy... Sokáig, nagyon sokáig lehet velük beszélgetni az asztalnál például egy közös étkezéskor. És az úgy teljesen más. Idebenn meg ugye leülnek a csarnokba az asztalhoz, a nővérnek ki kell osztani a vacsorát, ki kell osztani a gyógyszert, tehát ez más munka azért.” (Dávid Mártonné, intézményvezető)

Síkvölgy (MERI)

A szociális intézményekről legtöbbször ilyen kép él bennünk: ódon épület, málló vakolat, helyenként törött pepitakő. Síkvölgy rendkívül ellene megy ennek a sztereotípiának, hiszen a 110 éves kastélyból kialakított otthon a vezetőség és a munkatársak sikeres pályázásának eredményeképpen mind esztétikailag, mind az akadálymentesítés szempontjából biztosítani tudja a harmonikus életteret az ott lakók számára. A Norvég Királyság által kiírt pályázaton az intézmény 173 milliós támogatást nyert el az összesen 318 milliós beruházáshoz. Látogatásunk alkalmával láttuk, hogy a lakoszobák két részre oszlanak, így ugyan négy személy lakik egyben, de a felosztásnak köszönhetően ketten-ketten laknak egy légtérben. A lakók számára biztosított, hogy a saját maguk által berendezett-kicsinosított helyükre elvonulhassanak, ha olyan hangulatuk van. A kétszemélyes felosztás lehetőséget biztosít, hogy a párkapcsolatban élők közösen, egy szobában lakjanak. Ezt az intézmény vezetősége preferálja, mivel ez a fajta kötődés nagymértékben segítheti a lakók kiegyensúlyozott lelkiállapotának fenntartását.

A lakók számára lehetőség nyílik a testmozgásra a tornateremben, valamint egy kis kápolna is rendelkezésükre áll a vallásuk gyakorlásához. Az intézményben több, különböző tevékenységre berendezett foglalkoztató található, ahol a lakók szabadon választhatnak, hogy milyen tevékenységet szeretnének végezni. Ezek a helységek gazdagon felszereltek alapanyagokkal és eszközökkel az

alkotáshoz. Ha megunnak egy-egy munkafolyamatot és kedvük is úgy tartja, egy másik munkába kezdhetnek.

Az ott dolgozók elmondása szerint a nagy intézményben élők egy része nem szándékozik sem a kertben lévő lakóotthonba, sem a Vértesszőlősi házba kiköltözni. Ennek okát abban látják, hogy megszokták az intézményi ellátást, amely kényelmet biztosít számukra (mosás, étkeztetés), ez ugyanakkor az önállóságuk csorbulását okozza. Önmagukat tehetetlennek érzik, és nem tudják elképzelni magukat ebben a szituációban.

Az igazgató Szabó Attila véleménye szerint ugyanakkor ez a belső gátlás sok esetben feloldható az önbizalom erősítésével, több pozitív példa is van erre, amikor is egy nagy intézményi lakó az előzetes félelmein túllépve a kerti otthonba kerülve az első naptól kezdve hatékonyan el is kezdte szervezni az életét.

Kerti lakóotthonok

Az első lakóotthoni pályázatok kilenc évvel ezelőtt jelentek meg, és a vezetőség azon nyomban részt is vett a pályázaton, amelynek eredményeképpen fel is építették az első lakóotthont. Szabó Attila intézményvezető elmondása alapján kettős megítélése volt akkoriban ezen lakhatási formának a szakmán belül. Sokan úgy gondolták, hogy teljesen felesleges, hiszen a pszichiátriai betegek csak leamortizálják a frissen épült házakat, valamint csak az EU által megszabott követelményrendszer egyikének tekintették. Azonban több pozitív eredménye is ismeretes volt, mint például a költséghatékonysága a nagy intézményhez képest: a fenntartása a helyi tapasztalatok szerint 20 százalékkal olcsóbb, mint a nagy intézménynek. Az igazgató tapasztalatai alapján elmondható, hogy Magyarországon nincsen bevett működési forma a lakóotthonok tekintetében, hiszen nem egy olyan hely létezik, ahol a 10 fős lakóközösséget 8 fő gondozó veszi körbe. A Síkvölgyi intézményvezetés ezzel szemben azt az elvet vallja, hogy a lakóotthon lényege a magasabb fokú önállóság és autonómia, amivel a lakók élni is tudnak, ezért felesleges az ilyen magas gondozói létszám.

A kiköltözésnek nincsen standardizációja, tehát nincs kialakított kritériumrendszer, hogy kik próbálhatják meg a nagyobb önállóságot biztosító lakóotthoni életvitelt. A gondozók és a vezetőség közösen beszélnek meg, hogy kit tartanak alkalmasnak, majd ezután a vezetőség hozza meg a döntést a kiköltözésről.

Az első időkben, amikor a lakóotthonok felépültek, nem igazán tartották alkalmasnak a gondozottakat a kiköltözésre és több lakó is ódzkodott a nagy intézmény adta lehetőségektől való

elszakadástól, amelyet már az idők folyamán megszoktak. Azonban a tapasztalatok azt mutatták, hogy a többség sikerrel adaptálódott az új szituációhoz, sokkal önállóan, kiegyensúlyozottabban (pl. kevesebb gyógyszerrel) kezdte el élni mindennapjait. A kollektíva felől is megmutatkozott ez a kettősség. Voltak, akik üdvözölték ezt a lehetőséget és kihívásként fordultak egy ismeretlen munkamódszer kialakítása felé, voltak azonban, akik nem látták a potenciált a gondozottakban az önállóbb életvitel kialakításához. Az igazgató elmondta, hogy a lakóotthonnak van egy olyan funkciója is, hogy esetenként átmeneti rehabilitációs szándékból kihelyeznek kevésbé fiatal lakókat, akik tíz évig önállóbb életet élhetnek, azonban később visszakerülnek a nagy intézménybe koruknál és állapotuknál fogva, amikor már nem képesek gondoskodni önmagukról.

A MERI kertjében 3 lakóotthon van jelenleg. A homogén kialakításnak köszönhetően az egyik házban vannak az értelmi fogyatékosokkal élők, a másik házban pedig a pszichiátriai betegek. A nagy intézményben lakók nem jöhetnek be az ott lakók engedélye nélkül a házba, a lakóotthoniaknak saját kulcsuk van az épületükhöz. Egy lakóegység 5 szobából áll, egy szobában pedig két-két lakó él, tehát összesen tízen alkotnak egy lakóközösséget. A szobákat itt is maguk a lakók teszik otthonosabbá, mindenki nagyon büszkén mutatta be a szobáját és tárgyait, amelyek körül veszik őt. Ezek a helyiségek valódi életterek, semelyik momentumában nem emlékeztetnek arra, hogy egy intézmény részét képezik, az egész ház amolyan nagy családi nyaraló hangulatú, és nem csak az elrendezés és berendezés tekintetében.

A házak konyhával és fürdővel rendelkeznek, hatalmas nappali és terasz alkotja a lakóközösség közös tereit. A takarítást beosztják egymás között a lakók, azonban gondozójuk elmondta, hogy az első időkben ezzel szokott a legnagyobb baj lenni, hiszen a nagy intézményben ezt a feladatot a takarító személyzet látja el. Az egyik pszichiátriai betegek által lakott házban volt alkalmunk interjút készíteni a lakókkal a mindennapi életükről.

Elmondták, hogy gyakran főznek amellet, hogy a nagy intézménybe járnak át étkezni, magukra mosnak. Az intézményben van büfé, ahonnan rendelni lehet alapanyagokat a főzéshez, amelyet a lakók megvásárolnak. A házban több pár is együtt lakik egy szobában, az egyik pár 9, a másik 14 éve él párkapcsolatban.

A lakók eleinte nem akartak átköltözni, idegenkedtek a helyzettől, azonban idővel rájöttek, hogy sokkal jobb ez az élettér, mindegyikük erősen hangsúlyozta legfőbb okként a nyugalmat, amely a lakóotthonban biztosított a nagy épülethez képest. Gondozójuk elmondása alapján nagyjából egy évbe telt, amíg a lakókkal ki tudta alakítani azt a bizalmat, hogy beszélgessenek, ne pedig a szobájukba ülve passzívan mindenki maga legyen. Azóta mindenki megtalálta a maga helyét és ritmusát. A gondozó szerint a legjobb terápia maga a beszélgetés. A tény, hogy erre itt van idő és tér,

illetve az így kialakult kapcsolat a lakókkal nagymértékben segíti a közös munkát, illetve magát a közösségi lét megvalósulását. A fluktuáció nem annyira jellemző egy közösségen belül.

A lakóotthonban sokkal többen és intenzívebben tartják a kapcsolatot családjukkal. A lakóotthonokban biztosított a lehetőség, hogy a családtagok engedéllyel bent aludjanak a lakónál. Egy asszony, akiről elmondta gondozója, hogy túl van egy alkohol elvonó kúrán és azelőtt fél órákra találkozhatott akkor még állami gondozott gyerekeivel, mostanra stabilnak nevezhető kapcsolatot ápol gyermekeivel, akik nevelőszülőknél élnek jelenleg. Az asszony hosszabb időt tölthet el fiaival a nevelőszülőknél, sőt engedélyezett, hogy ő is kint aludhasson nála. Legutóbb a fia érettségi ünnepségén vesz részt.

Az itt lakók általában intézményen belüli munkákat végeznek, - kert gondozása, mosogatás, sepregetés – amelyért fizetséget is kapnak. Sajnos a külső munkalehetőségek korlátozottak, erről Szabó Attila mesélt. A munkába állító programok általában, - miután rengeteg pénzt, időt és energiát befektetnek a szervezetek, - a kezdeti erős indulást követően a finanszírozás sajátosságai miatt abbamaradnak. Pedig nagyon színvonalas és a nyílt munkaerőpiacon szervezett munkalehetőségről van szó, azaz igazi integrációról. A másik nagy veszteség ebben a szituációban, hogy nagyon sok emberben a felébresztett motivációt és bizakodást egy tollvonással megsemmisítik, amikor a projektszerű programoknak vége szakad.

Finanszírozási szempontból a több éves működtetés után bebizonyosodott, hogy a lakóotthon fenntartása költséghatékonyabb a nagy intézménynél. Nem melleleg a lakók mindegyike, akivel beszélgettünk, elmondta, sokkal jobban szeret itt lakni, mint a nagy intézményben, szereti a nyugalmat, a közösség biztonságát, valamint a magáról való gondoskodást, amely énképükben kihallhatóan erőteljesen pozitívan jelenik meg és abszolút nem teherként élik meg ezeket a tevékenységeket.

Vértesszőlősi (külső) lakóotthon:

Az integráltan elhelyezkedő lakóotthonba - amely a nagy intézményhez hasonlóan egy jól felszerelt, minden igényt kielégítő, felújított régi parasztház – az ott élők távollétében érkeztünk. A műanyag nyílászárós, narancssárgára festett falú házhoz egy nagy kert tartozott. Az épület és környezete minden szempontból élhető, bár csak pár órát töltöttünk ott, mégsem fogott el idegen érzés. A ház mindennapi életéről egy lakó hazaérkezése után kaptunk betekintését.

A napi rutinjuk semmiben nem különbözik azokétól, akik önállóan élnek: reggel vekker ébreszti őket és munkába indulnak. Van, aki Esztergomba jár dolgozni és van, aki még visszajár Síkvölgyre a szociális foglalkoztatóba, de a napjaik részévé vált a munka. Munkavégeztével pedig a lakóotthoni

teendőket végzik el. A házban és az akörüli tevékenységeket beosztják egymást közt és a másik iránti tisztelet és az egymásnak állított kontroll hatására. Egymástól függetlenül, de mégis egymás függőségében élnek, a szó jó értelmében, ugyanis a férfiak végzik a fizikai erőnlétet megkívánó munkákat, a lányok, pedig ha főznek, abból minden alaklommal megkínálják a másikat. A közösségi kohézió erős és az évek alatt tartósnak bizonyult. A szobákban ketten élnek, és a saját maguk igényeihez formálták, díszítették, alakították ki életterüket, amelyekért felelősséggel és tisztántartással tartoznak.

A nagy intézmény, kikerülés után is egy támogató háttérrel biztosít számukra. Ha segítségre, támogatásra van szükségük, akkor tudják, hogy kihez kell fordulni, azonban mégsem mennének már vissza. A legnagyobb előnyként a nyugalmat, a csendet az egyedüllét biztosítását említette a beszélgetőpartnerünk. Szemmel láthatóan szeretnek itt és így élni. Önállóan és a saját szabályaik által. A nagy intézményben tanult tehetetlenségről, a passzivitásról már csak rossz emlékképek vannak és önmagukat odatéve, motiváltan tesznek a sorsukért, az életükért, a mindennapjaikért,

Albérlet

Az integráció legmagasabb fokát a közösségben történő önálló lakhatás, a síkvölgyi intézmény estében olyan albérletek jelentik, melyek már szervezetenként nem tartoznak az intézményhez, azok a lakók saját bérlményei. Évente többen kerülnek ki albérletbe az intézményből, és mint említettük, nem szükséges az intézmény összes lépcsőfokát megjárni ehhez. A vezetőség döntése a mérvadó a kiköltözést illetően itt is. Egyértelmű, hogy az önállóság legmagasabb fokát ez a lakhatás biztosítja, itt a gondozottak (vagy volt gondozottak) már teljesen magukra utalva élik mindennapi életüket.

Hazai viszonyok között az önálló albérletbe költözés jelenti a társadalmi integráció egyik legmagasabb fokát fogyatékos emberek számára. Ez már egy olyan életforma, ami százezrek sajátja ebben az országban. Az albérletben élő fogyatékos ember ellátottból önálló polgárrá válik, az itt élők maguk fizetik költségeiket, ha segítségre szorulnak, annak viszonyai nem különböznek attól, mint amikor bármelyikünk segítségét fordul. Ez annál is inkább így van, mert az utógondozásra plusz finanszírozást nem kap az intézmény. Az albérletesek az addigi gondozójukat az intézményben felkereshetik, beszélgetnek, így tudják megoldani az utógondozást.

A síkvölgyön megvalósított többlépcsős lakóotthoni lakhatás meglátásunk szerint több funkciót is ellát. Vannak árnyoldalai is, hiszen egyelőre valóságos dimenzió a lakóotthonok büntető-jutalmazó funkciója. Érzékelhető, hogy a lakóotthonban lakók kiváltsággént élik meg lakhatási lehetőségüket a nagy intézményben élőkhez képest.

A magunk részéről az intézmények udvarán létrehozott lakóotthonokat a sajátos magyar ellátórendszer álmegoldásai közé soroljuk, mely inkább erősítette mintsem felszámolta volna a nagy létszámú tömegintézményeket. Kétségtelen azonban, hogy Síkvölgyön a kiléptetés további lépcsőfokainak megteremtésével az udvaron lévő lakóotthonok életre keltek. Amolyan próbaterep lett az önállóság kibontakozásához és fenntartásához, a fejlesztéshez. Sokan, akik számára ez a védett körülmények között történő fejlesztés biztató eredménnyel zárult, a valóban integrált körülmények között működő, az intézménytől 20 km-es távolságban lévő lakóotthon jelent továbblépést, ahonnan egy harmadik, immár valóban önálló lakhatási formába is sikerrel kerülnek.

Ezzel a lépcsőzetes kitagolási stratégiával megítélésünk szerint a Síkvölgyi intézmény azon kevés rehabilitációs intézmények közé tartozik, amelyek nevéhez híven valódi rehabilitációs lehetőséget nyújt, s mely jelentékeny tapasztalatokat halmozott fel az önálló életvitel elősegítése terén. Reményeink szerint azon intézmények közé tartozik majd, mely a hamarosan induló Európai Uniósi forrásokból finanszírozott kitagolási programok egyik első résztvevője lesz.

Összefoglalás

A fentiekben kísérletet tettünk arra, hogy a nagy létszámú intézmények kitagolásával kapcsolatos szakmapolitikai fejleményeket a releváns források felhasználásával ismertessük, azokkal kapcsolatban megfogalmazzuk véleményünket. Az események feldolgozása során a 2010-es kormányváltástól a 2011-es év végéig terjedő időszakot vettük figyelembe.

Idei jelentésünkben két felmérés eredményeit is közzétettük. 2011 nyarán interjúkat készítettünk a kitagolásban potenciálisan érintett intézmények és fenntartóik képviselőivel, illetve két konkrét esettanulmányon keresztül olyan próbálkozásokat mutattunk be, amelyekben intézmények tapasztalatot szereztek a kitagolás lebonyolításáról.

Összességében azt gondoljuk, hogy örvendetes tény, hogy az 1998-2010 között jellemző benuultság helyét a kitagolás irányába mutató valódi cselekvés vette át, azonban ebben a folyamatban néhány olyan nemzetközi szervezetek és a vonatkozó szakmapolitikai szakirodalom által is javasolt kulcsfontosságú elv látszik sérülni, ami komolyan veszélyeztetheti a hazai intézménytelenítés sikerét.

Az átfogó, több tízezer fogyatékossgal élő ember és nagyjából ugyanennyi szakember életét közvetlenül érintő átalakítási folyamat sikerének egyik alapvető követelménye, hogy az széles körű egyetértésen, és egyértelmű szakmapolitikai elhatározáson alapuljon. A fentiekben részletezett forrásokból azonban inkább az derül ki, hogy habár érzékelhető politikai akarat van a kitagolás lebonyolítására, annak tartalmával, részleteivel kapcsolatban, mind a folyamatot egyébként régóta

szorgalmazó civil és szakmai szereplők, mind a kétségeiket, fenntartásaikat megfogalmazó intézményi oldal elégedetlen.

A szakmapolitikai tervezés és az ezek mentén zajló egyeztetések nem történtek meg a megfelelő mélységben. A most elinduló kitagolási program nem egy megérlelt, konszenzusos folyamat eredménye, hanem a döntéshozó előre rögzített álláspontjai mentén az első híradásoktól az utolsó rendelkezésig következetesen végigvitt folyamat.

Különösen figyelmeztető számunkra, hogy a hazai döntéshozók habár szakmai dokumentációkban és külső kommunikációjukban rendre hivatkoznak a nemzetközi egyezményekben vállalt kötelezettségeinkre és a nemzetközi szervezetek ajánlásaira, a haza kitagolási stratégia valójában úgy került elfogadásra, hogy az a jelentős nemzetközi szakértői bírálatok és ajánlások ellenére további nagy létszámú (ez alkalommal 50 fős) intézmények létrehozására is lehetőséget nyújt. Ezen az elhatározáson sem hazai szakmai érvek, sem nemzetközi ajánlások nem tudtak változtatni.

Önmagában progresszív fejlemény, hogy a kitagolás folyamata Európai Uniós forrásokból elindulhat 2012-ben, azonban figyelmeztető, hogy a merev, hierarchikus rendszer örökségét egy ahhoz nagyon hasonló merev, hierarchikus szakmapolitikai egyeztetési mechanizmus mentén próbáljuk leváltani. A rendszer egyes szereplői között továbbra is komoly feszültségek és nézeteltérések tapasztalhatók, akik egymástól függetlenül, vagy a nyilvánosságon vagy az évtizedek alatt kiépített belső érdekérvényesítő utakon próbálnak érvényt szerezni elképzeléseiknek. A szakmai konszenzust megteremteni esetleg képes szimbolikus terek nem jönnek létre, vagy olyan tartalommal jönnek létre, melyek az igazán fajsúlyos kérdésekben nem engedik meg a beleszólás lehetőségét, így egy mindkét oldalról komoly kritikának kitett központi akarat érvényesül továbbgörgetve a rendszer meglévő feszültségeit.

Örvendetes ugyanakkor az számunkra, hogy két esettanulmányunkból egyértelműen kiderült, hogy vannak, léteznek jó példái a kitagolásnak a hazai gyakorlatban. Habár sikeres kiváltási program keretében még egyetlen intézet sem szűnt meg Magyarországon, arra láthatunk példát, hogy látványos szakmai eredményekkel, több helyen is sikerült akár a lakosság, akár a meglévő személyzet kezdeti ellenállása ellenére a korábban intézményekben élő embereket a közösségbe integrálni. A jelenlegi hazai megoldások ugyanakkor sajátos módon még mindig egyszerre erősítik és gyengítik a jogszabályi szinten immár 14 éve megszüntetésre ítélt nagy létszámú intézményrendszert. Lakóotthonaink többsége az intézmények mintegy melléküzemágaként, ahhoz szorosan kapcsolódva üzemelnek, és a Síkvölgyi példán láthattuk, hogy egyszerre tud sor kerülni egy kiváló eredményt hozó

rehabilitációs kiléptető rendszer létrehozására, és a nagy intézmény több százmillió forintos felújítására.

Az a kettősség, ami a kitagolás melletti és elleni érvek feldolgozatlanlásából, a konszenzusok kialakításának hiányosságaiból fakad végső soron egy olyan párhuzamosan épülő, bővülő ellátórendszerhez vezet, ami – ahogy arra korábbi tanulmányainkban már utaltunk – vállalhatatlan terheket jelent Magyarország számára. A magunk részéről továbbra is amellet foglalunk állást, hogy a kitagolás melletti egyértelmű elköteleződésre van szükség, melyet minden elemében komolyan véve, határozottan kell végrehajtani. Ehhez képest visszatérően azt mutatjuk ki a témában készülő tanulmányainkban, hogy az eltérő érdekek egyszerre húzzák a hazai döntéseket, mind az intézményfejlesztés, mind pedig a kitagolás irányába, megduplázva ezzel egyrészt a reformok költségeit, másrészt pedig a végtelenség bizonytalanságába tolvá el a teljes reformfolyamatot.

Hivatkozások jegyzéke

Andrácz-Tóth Veronika, Bódy Éva, Csicsely Ágnes, Nyitrai Imre (2011): Az intézménytelenítés kapujában in: Esély 2011. 4. szám

Bugarszki Zsolt, Eszik Orsolya, Soltész Ágnes, Sziklai István (2010): „Egy lépés előre, kettő hátra” 1-2. - A nagy létszámú intézmények kitagolása és az önálló életvitel támogatása Magyarországon, az Európai Unió strukturális alapjainak felhasználásával, Budapest, Soteria – ELTE TÁTK

Czibere Károly, Farkas Attila, Fodor-Gál Valéria, Fónagyné Szokolai Katalin, Horváth Péter, Kovács Melinda, Pordán Ákos, Turcsik László, Vályi Réka (2010): Stratégia a Közösségi alapú szociális szolgáltatások biztosítására és a nagy létszámú, bentlakásos szociális intézmények átalakítására. (Zárójelentés) Budapest, Kézirat

Czibere Károly, Sziklai István, Mester Dániel, dr. Vörös Gyula, Sidlovics Ferenc, Skultéti József, Beszterczey András (2011): Nemzeti Szociálpolitikai Koncepció 2011 – 2020, Budapest, Kézirat Forrás: http://szoszak.hu/adat/dokumentumtar/hu32_NSZK_2011_10.pdf (letöltve: 2012. január. 30.)

Egyértelmű célokat a 13 milliárd forint felhasználásához! Az NFÜ és tömegotthonok kitagolása (5. rész) <http://tasz.hu/betegjog/egyertelmu-celokat-13-milliard-forint-felhasznalashoz-az-nfu-es-tomegotthonok-kitagolasa-5> (utolsó letöltés dátuma: 2012. január 30.)

Érdekegyeztetés érintettek nélkül – avagy mindent rólunk nélkülünk http://kulcsprogram.blog.hu/2011/08/16/erdekegyeztetes_az_erintettek_nelkul_avagy_mindent_rolunk_nelkulunk (utolsó letöltés időpontja 2012. január 30.)

Fogyatékos emberek „börtönélete”. Weborvos http://www.weborvos.hu/lapszemle/fogyatekos_emberek_bortonelete/161033/ (utolsó letöltés dátuma: 2012. január 30.)

Fogyatékos személyek jogai vagy fogyatékos jogok. Magyar Civil Caucus http://sinosz.hu/sites/default/files/CRPD_alternative_report_hu_2010.pdf (utolsó letöltés dátuma: 2012. január 30.)

A Magyar Civil Caucus árnyékjelentés és a Nemzeti Jelentés összehasonlító elemzése. Hilscher Egyesület 2011.

Magyar Kormány (2011): Stratégia a fogyatékos személyek számára ápolást-gondozást nyújtó szociális intézményi férőhelyek kiváltásáról 2011-2041 Forrás: <http://www.kormany.hu/download/4/97/20000/A%20fogyat%C3%A9kos%20szem%C3%A9lyek%20sz%C3%A1m%C3%A1ra%20%C3%A1pol%C3%A1st-gondoz%C3%A1st%20ny%C3%BAjt%C3%B3%20szoci%C3%A1lis%20int%C3%A9zm%C3%A9ny%20f%C3%A9r%C5%91helyek%20kiv%C3%A1lt%C3%A1s%C3%A1nak%20strat%C3%A9gi%C3%A1j%C3%A1r%C3%B3l%20%C3%A9s%20a%20v%C3%A9ghajt%C3%A1s%C3%A1val%20>

[kapcsolatos%20korm%C3%A1nyzati%20feladatokr%C3%B3l.doc#!DocumentBrowse](#)
(letöltve: 2011. január. 30.)

A nagy létszámú intézményeket kell kisebbekre váltani
<http://www.fidesz.hu/index.php?Cikk=159670> (utolsó letöltés időpontja 2012. január 30.)

A NEFMI semmibe veszi a társadalmi egyeztetés írott szabályait
<http://tasz.hu/betegjog/nefmi-semmibe-veszi-tarsadalmi-egyeztetes-irott-es-iratlan-szabalyait> (utolsó letöltés dátuma: 2012. január 30.)

A Nemzeti Erőforrás Minisztérium helyettes államtitkárának levele Dénes Balázs TASZ elnökhöz http://tasz.hu/files/tasz/imce/2011/nyitrai_imre_levele_11.02.25.pdf (utolsó letöltés időpontja 2012. január 30.)

Nemzeti Jelentés a fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló egyezmény 35. cikkének 1. pontja alapján. Magyarország. Nemzeti Erőforrás Minisztérium 2010. október 15.

NGOs discuss human right sin Hungary <http://mdac.info/node/707> (utolsó letöltés időpontja: 2012. január 30.)

Nyílt levél Orbán Viktor miniszterelnök részére. Fogyatékosággal élő emberek évértékelője
http://www.weborvos.hu/egeszsegpolitika/nyilt_level_orban_viktor_miniszterelnok/174644/

Schwarte, Norbert – Oberste- Ufer, Ralf (1999): LEWO. Életminőség a felnőtt korú értelmi fogyatékosok lakóformáiban. Segédeszköz a minőségfejlesztéshez. Budapest, BGGYTF.

Testület alakult az intézményekben lakó fogyatékkal élők emberibb elhelyezéséért
http://www.galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=84279%3Atestulet-alakult-az-intezmenyekben-lako-fogyatekkal-elk-emberibb-elhelyezeseert&catid=76%3Ahazai-vonatkozasu-hirek&Itemid=113 (utolsó letöltés időpontja 2012. január 30.)

Tiltakozástól a megállapodásig és tovább... <http://tasz.hu/betegjog/tiltakozastol-megallapodasig-es-tovabb-az-nfu-esete-totalis-intezmenyekkel-3-resz> (utolsó letöltés dátuma: 2012. január 30.)

Verdes Tamás, Scharle Ágota, Váradi Balázs (2011): Intézet helyett in: Esély 2011. 4. szám